

סיכום לקראת בגרות באזרחות תכנית עולים קיץ תשפ"א

עדכון אחרון: 18.8.2020 (אחרי פרסום המיקוד)

סכמה: אביבה פאר

תוכן עניינים

תוכן

3.....	פרק 1 : הכרזת העצמאות
3.....	הכרזת העצמאות:
4.....	הצדקות היסטוריות:
4.....	הצדקות בינלאומיות (הצדקה משפטית)
5.....	הצדקה טבעית (הצדקה אוניברסלית)
7.....	נוסח מגילת העצמאות
10.....	פרק 2: מדינה יהודית
16.....	פרק 3: זהות
17.....	פרק 4: עקרונות הדמוקרטיה וזכויות אדם
29.....	פרק 5: האזרחות במדינת ישראל
32.....	פרק 6: המיעוט הערבי במדינת ישראל -בוטל
33.....	פרק 7 : הבחירות לכנסת
38.....	פרק 8: הרשות המחוקקת - הכנסת
42.....	פרק 9: הרשות המבצעת – הממשלה
44.....	פרק 10: הרשות השופטת
47.....	פרק 11: פיקוח וביקורת על השלטון

ספרי הלימוד המחייבים הם :

"אזרחות – האתגר" מאת ניסן נווה , בהוצאת מט"ח . קיים עותק דיגיטלי לספר

<https://school.kotar.cet.ac.il/KotarApp/Index/Book.aspx?nBookID=82079132>

וכן, להיות אזרחים בישראל , בהוצאת משרד החינוך המזכירות הפדגוגית.

**סיכום זה מתבסס על ספרי הלימוד הנ"ל , כלי עזר , מחוון מושגים באזרחות,
המדריכים למורים וכן פרסומים אחרים שפורסמו על ידי הפיקוח על הוראת
האזרחות.**

**מובהר במפורש כי, סיכום זה אינו מהווה תחליף ללימוד נושאי הבחינה מספרי
הלימוד ולהשתתפות בשיעורים.**

מתנצלת מראש על כל טעות או השמטה. ט.ל.ח.

מבנה בחינת הבגרות : מספר שאלון 034284

פרק ראשון :

יש 3 שאלות. כל אחת מהשאלות האלה כוללת 3 סעיפים (סעיפים א,ב,ג) . התלמיד צריך לבחור 2 שאלות מתוך 3 שאלות

בפרק הזה - שאלה מספר 3 סעיף ג' היא שאלת אירוע.

פרק שני :

יש 5 שאלות ידע פשוט. התלמיד צריך לענות על 3 שאלות (מתוך 5)

בסה"כ התלמיד צריך לענות על 5 שאלות מתוך 8 שאלות הבחינה בהתאם להוראות בכל פרק של הבחינה.

דוגמה של בחינת בגרות עולים תמצאו בנספח בסוף הסיכום.

אביבה פאר, אזרחות לבגרות עולים, תשפ"א.

פרק 1 : הכרזת העצמאות

רקע (לא חובה)

מדינת ישראל הוקמה בשנת 1948 אבל היא לא קמה בחלל ריק. קדמו לכך מספר אירועים בארץ ובעולם שגרמו ותרמו להקמת המדינה. בפרק הזה אנו מתמקדים בשלושה אירועים המוזכרים בהכרזת העצמאות של מדינת ישראל: הכרזת בלפור, כתב המנדט והחלטת החלוקה החלטה מספר 181 מיום כ"ט בנובמבר 1947:

הצהרת בלפור זהו מכתב ששלח שר החוץ הבריטי בלפור בשנת 1917 ללורד היהודי רוטשילד, שבו הוא שממשלת בריטניה רואה בעין יפה (מאשרת) הקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל.

כתב המנדט: הוא כתב מינוי שניתן לבריטניה על ידי חבר הלאומים בשנת 1922 במטרה להקים בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל (כדי ליישם/לבצע את הצהרת בלפור). כתב המנדט מדגיש את הצורך לשמור את הזכויות האזרחיות והדתיות של לא יהודים בארץ ישראל.

החלטה 181 החלטת החלוקה: זוהי החלטת עצרת האו"ם בכ"ט בנובמבר 1947 (29.11.1947), להקים בארץ ישראל מדינה יהודית ומדינה ערבית. ההנהגה היהודית קבלה את התוכנית. ההנהגה הערבית דחתה את התוכנית והערבים החלו בפעולות איבה (זהו השלב הראשון של מלחמת העצמאות)

הכרזת העצמאות:

מהי הכרזת העצמאות:

- ✓ זהו **מסמך המכריז על הקמת מדינת ישראל** והוא נחתם על ידי דוד בן גוריון וחברי מועצת העם.
- ✓ ההכרזה הייתה ב **14.5.1948** (הא באייר תש"ח) בתל אביב, בעיצומה של מלחמת העצמאות.
- ✓ הכרזת העצמאות כוללת **3 חלקים**:
  - א. **חלק היסטורי** (לגיטימציה)
  - ב. **חלק מעשי** (אופרטיבי, ביצועי)
  - ג. **חלק הצהרתי** - הצהרה על האופי של המדינה (עקרונות המדינה שתקום), + פניה לגורמים/גופים השונים.

אביבה פאר, אזרחות לבגרות עולים, תשפ"א.

חלק 1: החלק ההיסטורי (ההצדקות)

חלק זה כולל את ההצדקות והסיבות להקמתה של מדינה יהודית בארץ ישראל.

בחלק הזה יש שלושה סוגים של ההצדקות:

- א. הצדקות היסטוריות
- ב. הצדקות בינלאומיות (משפטיות)
- ג. הצדקה טבעית (אוניברסלית)

הצדקות היסטוריות:

אלו הצדקות להקמת מדינת יהודית בארץ ישראל שקשורות לאירועים היסטוריים שקשורים לעם.

1. בארץ ישראל **קם העם היהודי**, כאן בנה את עצמו כעם, בנה את התרבות שלו ונתן לעולם את התנ"ך.
2. לאחר שהעם היהודי **גורש בכוח מהארץ** הוא לא הפסיק לחשוב על הארץ ולהתפלל לחזור לארץ ולהיות עם חופשי פה.
3. **בשנים האחרונות היהודים חזרו לארץ ובנו את הארץ והקימו יישוב יהודי גדול וחזק שרוצה שלום ועצמאות.**
4. **השוואה הוכיחה שחייב להיות פתרון לבעיית האנטישמיות והפתרון הוא הקמת מדינה יהודית.**
5. **היהודים שחיו בארץ השתתפו ועזרו לבנות הברית במלחמה מול הנאצים (במלחמת העולם השנייה) ולכן ליהודים יש זכות שתהיה להם מדינה כמו כל המדינות שחברות באו"ם.**

הצדקות בינלאומיות (הצדקה משפטית)

ההצדקות האלה הן הבטחות רשמיות של מדינות וגופים/ארגונים בינלאומיים להכיר ולתמוך בזכותו של העם היהודי למדינה בארץ ישראל.

✓ דוגמאות: הצהרת בלפור , כתב המנדט, החלטת האו"ם על חלוקה (החלטה 181)

אביבה פאר, אזרחות לבגרות עולים, תשפ"א.

הצדקה טבעית (הצדקה אוניברסלית)

ההצדקה להקמת מדינה יהודית בארץ ישראל נובעת מהזכות הטבעית שיש לכל עם להגדיר את עצמו כעם במדינה עצמאית משלו.

חלק 2: החלק המעשי :

בחלק זה מכריזים על הקמת המדינה ועל שמה, קובעים מהם רשויות השלטון (שתהיה הפרדת רשויות), מתחייבים לקיים בחירות דמוקרטיות ולכתוב חוקה.

חלק 3: החלק ההצהרתי – אופי המדינה (עקרונות) + פניות

החלק הזה כולל שני חלקים . הוא מתאר את:

- א. איך המדינה תראה בעתיד - את החזון של המדינה – מה יהיה האופי של המדינה ולפי איזה עקרונות היא תפעל .
- ב. פניה לגופים שונים . (לארגונים שונים)

א. האופי (העקרונות) של המדינה :

בהכרזה נקבע כי המדינה החדשה תהיה מדינה יהודית ודמוקרטית . חלקים מהעקרונות בהכרזה מבטאים (מדברים) את האופי הדמוקרטי של המדינה וחלקים אחרים מבטאים את האופי היהודי של המדינה:

אלה המאפיינים היהודים של המדינה החדשה בהכרזה העצמאות:

בהכרזה בא לידי ביטוי האופי היהודי של המדינה בדברים הבאים:

1. **שם המדינה** היא מדינת **ישראל** (ישראל הוא שמו האחר של יעקב אבינו) ומכריזים עליה כ**מדינה יהודית**
2. מדינת ישראל פותחת את השערים של המדינה **לכל יהודי**
3. קוראים לעם היהודי שחי מחוץ לישראל **להתלכד סביבה** (להתאחד סביבה)
4. קובעים כי המדינה תהיה מבוססת על (תפעל לפי) **יסודות החירות הצדק והשלום שבמורשת נביאי ישראל** . (המדינה תפעל לפי העקרונות, המנהגים והמוסר של נביאי ישראל)

אביבה פאר, אזרחות לבגרות עולים, תשפ"א.

אלה המאפיינים הדמוקרטיים של המדינה בהכרזה:

בהכרזה בא לידי ביטוי האופי הדמוקרטי של המדינה בדברים הבאים:

1. הכרזה על **הקמת מוסדות דמוקרטיים** (קיום בחירות וכתובת חוקה שהם דברים בסיסיים בדמוקרטיה)
2. הבטחה **לשוויון זכויות חברתי ומדיני** לכל אזרחיה **ללא הבדל דת גזע ומין** / בהבטחת **חופש הדת**, המצפון, הלשון החינוך והתרבות.
3. הבטחה **להיות נאמנים לעקרונותיה של מגילת האו"ם**.
4. **בקריאה לערבים תושבי המדינה שקמה להשתתף בבניין המדינה על יסוד אזרחות מלאה ושווה**.
5. בהבטחה **להעניק לערבים** אזרחי ישראל **נציגות מתאימה בכל מוסדות המדינה**. (בכנסת, בבית המשפט, בחברות ששייכות למדינה וכו')
6. **שמירה על המקומות הקדושים לכל הדתות**.

ב. פניות לגורמים השונים.

הכרזת העצמאות מסתיימת בקריאה לגופים/ מדינות וקבוצות שונים להכיר במדינה החדשה שקמה, ואלה הגופים שאליהם פונים:

- א. **לאו"ם** - שיקבל את מדינת ישראל לתוך משפחת העמים.
- ב. **לערבים תושבי המדינה החדשה שקמה –**
  - 1) **לשמור על השלום**
  - 2) **לקחת חלק בהקמת המדינה, על יסוד אזרחות מלאה ושווה במדינה וייצוג** מתאים בכל מוסדות המדינה. (בארגונים ששייכים למדינה)
  - ג. **למדינות השכנות** - מושיטים יד לשלום ולשכנות טובה לשיתוף פעולה במאמץ לקדם את המזרח התיכון כולו.
  - ד. **לעם היהודי בתפוצות** (שחי מחוץ לישראל) – להתלכד (להתאחד) סביב היישוב היהודי ולסייע (לעזור) להגשים את החלום של הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל. (להפוך את החלום למציאות)

אביבה פאר, אזרחות לבגרות עולים, תשפ"א.

נוסח מגילת העצמאות

(חלק 1: החלק ההיסטורי - הצדקות)

1. בארץ-ישראל קם העם היהודי, בה עוצבה דמותו הרוחנית, הדתית והמדינית, בה חי חיי קוממיות ממלכתית, בה יצר נכסי תרבות לאומיים וכלל-אנושיים והוריש לעולם כולו את ספר הספרים הנצחי. **(הצדקה היסטורית)**
2. לאחר שהוגלה העם מארצו בכוח הזרוע שמר לה אמונים בכל ארצות פזוריו, ולא חדל מתפילה ומתקווה לשוב לארצו ולחדש בתוכה את חירותו המדינית. **(הצדקה היסטורית)**
3. מתוך קשר היסטורי ומסורתי זה חתרו היהודים בכל דור לשוב ולהיאחז במולדתם העתיקה; ובדורות האחרונים שבו לארצם בהמונים, וחלוצים, מעפילים ומגינים הפריחו נשמות, החיו שפתם העברית, בנו כפרים וערים, והקימו ישוב גדל והולך השליט על משקו ותרבותו, שוחר שלום ומגן על עצמו, מביא ברכת הקידמה לכל תושבי הארץ ונושא נפשו לעצמאות ממלכתית. **(הצדקה היסטורית)**
4. בשנת תרנ"ז (1897) נתכנס הקונגרס הציוני לקול קריאתו של הוגה חזון המדינה היהודית תיאודור הרצל והכריז על זכות העם היהודי לתקומה לאומית בארצו. **(הצדקה טבעית)**
5. זכות זו הוכרה בהצהרת בלפור מיום ב' בנובמבר 1917 ואושרה במנדט מטעם חבר הלאומים, אשר נתן במיוחד תוקף בין-לאומי לקשר ההיסטורי שבין העם היהודי לבין ארץ-ישראל ולזכות העם היהודי להקים מחדש את ביתו הלאומי. **(הצדקה בינלאומית)**
6. השואה שנתחוללה על עם ישראל בזמן האחרון, בה הוכרעו לטבח מיליונים יהודים באירופה, הוכיחה מחדש בעליל את ההכרח בפתרון בעיית העם היהודי מחוסר המולדת והעצמאות על-ידי חידוש המדינה היהודית בארץ-ישראל, אשר תפתח לרווחה את שערי המולדת לכל יהודי ותעניק לעם היהודי מעמד של אומה שוות-זכויות בתוך משפחת העמים. **(הצדקה היסטורית)**
7. שארית הפליטה שניצלה מהטבח הנאצי האיום באירופה ויהודי ארצות אחרות לא חדלו להעפיל לארץ-ישראל, על אף כל קושי, מניעה וסכנה, ולא פסקו לתבוע את זכותם לחיי כבוד, חירות ועמל-ישרים במולדת עמם. **(הצדקה היסטורית)**
8. במלחמת העולם השנייה תרם הישוב העברי בארץ את מלוא-חלקו למאבק האומות השוחרות חירות ושלום נגד כוחות הרשע הנאצי, ובדם חייליו ובמאמצו המלחמתי קנה לו את הזכות להימנות עם העמים מייסדי ברית האומות המאוחדות. **(הצדקה היסטורית)**
9. ב-29 בנובמבר 1947 קיבלה עצרת האומות המאוחדות החלטה המחייבת הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל; העצרת תבעה מאת תושבי ארץ-ישראל לאחוז בעצמם בכל הצעדים הנדרשים מצדם הם לביצוע ההחלטה. הכרה זו של האומות המאוחדות בזכות העם היהודי להקים את מדינתו אינה ניתנת להפקעה. **(הצדקה בינלאומית)**
10. זו זכותו הטבעית של העם היהודי להיות ככל עם ועם עומד ברשות עצמו במדינתו הריבונית. **(הצדקה טבעית)**

(חלק 2: החלק המעשי)

אביבה פאר, אזרחות לבגרות עולים, תשפ"א.

11. לפיכך נתכנסנו, אנו חברי מועצת העם, נציגי הישוב העברי והתנועה הציונית, ביום סיום המנדט הבריטי על ארץ-ישראל, ובתוקף זכותנו הטבעית וההיסטורית ועל יסוד החלטת עצרת האומות המאוחדות אנו מכריזים בזאת על הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל, היא מדינת ישראל.

12. אנו קובעים שהחל מרגע סיום המנדט, הלילה, אור ליום שבת ו' אייר תש"ח, 15 במאי 1948, ועד להקמת השלטונות הנבחרים והסדירים של המדינה בהתאם לחוקה שתיקבע על-ידי האספה המכוננת הנבחרת לא יאוחר מ-1 באוקטובר 1948 - תפעל מועצת העם כמועצת מדינה זמנית, ומוסד הביצוע שלה, מנהלת-העם, יהווה את הממשלה הזמנית (מאפיינים דמוקרטיים) של המדינה היהודית, אשר תיקרא בשם ישראל. (מאפיין יהודי)

(חלק 3 : החלק ההצהרתי - על אופי המדינה / עקרונות המדינה + פניות לגורמים שונים)

13. מדינת ישראל תהא פתוחה לעליה יהודית ולקיבוץ גלויות; תשקוד על פיתוח הארץ לטובת כל תושביה; תהא מושתת על יסודות החירות, הצדק והשלום לאור חזונו של נביאי ישראל; (מאפיינים יהודיים) תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין; תבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות; תשמור על המקומות הקדושים של כל הדתות; ותהיה נאמנה לעקרונותיה של מגילת האומות המאוחדות. (מאפיינים דמוקרטיים)

14. מדינת ישראל תהא מוכנה לשיתוף פעולה עם המוסדות והנציגים של האומות המאוחדות בהגשמת החלטת העצרת מיום 29 בנובמבר 1947 ותפעל להקמת האחדות הכלכלית של ארץ-ישראל בשלמותה.

15. אנו קוראים לאומות המאוחדות לתת יד לעם היהודי בבניין מדינתו ולקבל את מדינת ישראל לתוך משפחת העמים. (פניה לאו"ם)

16. אנו קוראים - גם בתוך התקפת-הדמים הנערכת עלינו זה חדשים - לבני העם הערבי תושבי מדינת ישראל לשמור על שלום וליטול חלקם בבניין המדינה על יסוד אזרחות מלאה ושווה ועל יסוד נציגות מתאימה בכל מוסדותיה, הזמניים והקבועים. (פניה לתושבי ישראל הערבים) (מאפיינים דמוקרטיים)

17. אנו מושיטים יד שלום ושכנות טובה לכל המדינות השכנות ועמיהן, וקוראים להם לשיתוף פעולה ועזרה הדדית עם העם העברי העצמאי בארצו. מדינת ישראל מוכנה לתרום חלקה במאמץ משותף לקדמת המזרח התיכון כולו. (פניה למדינות ערב השכנות)

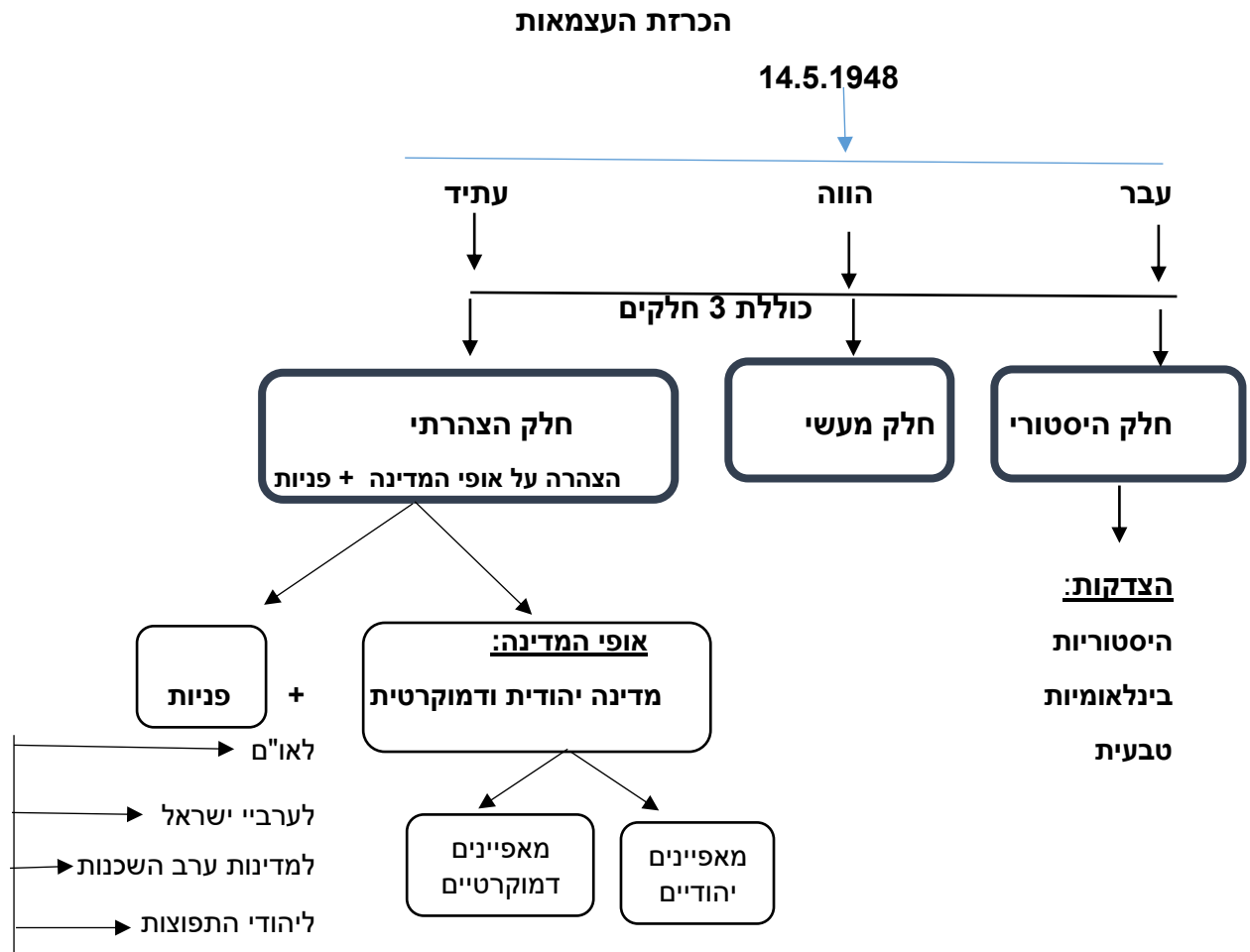
18. אנו קוראים אל העם היהודי בכל התפוצות להתלכד סביב הישוב בעליה ובבניין ולעמוד לימינו במערכה הגדולה על הגשמת שאיפת הדורות לגאולת ישראל. (פניה לעם היהודי בתפוצות)

19. מתוך בטחון בצור ישראל (מאפיין יהודי) הננו חותמים בחתימת ידינו לעדות על הכרזה זו, במושב מועצת המדינה הזמנית, על אדמת המולדת, בעיר תל-אביב, היום הזה, ערב שבת, ה' אייר תש"ח, 14 במאי 1948. (סיום ההכרזה)

(חתימות)

דוד בן-גוריון

דניאל אוסטר, מרדכי בנטוב, יצחק בן-צבי, אליהו ברלין, פריץ ברנשטיין, הרב וולף גולד, מאיר גרובובסקי, יצחק גרינבוים, ד"ר אברהם גרובובסקי, אליהו דובקין, מאיר וילנר-קובנר, זרח ורהפטיג, הרצל ורדי, רחל כהן, הרב קלמן כהנא, סעדיה קובאשי, הרב יצחק מאיר לוין, מאיר דוד לוינסטיין, צבי לוריא, גולדה מאירסון, נחום ניר, צבי סגל, הרב יהודה ליב הכהן פישמן, דוד צבי פנקס, אהרן ציזלינג משה קולודני, אליעזר קפלן, אברהם קצנלסון, פליכס רזנבלוט, דוד רמז, ברל רפטור, מרדכי שטנר, בן-ציון שטרנברג, בכור שיטרית, משה שפירא, משה שרתוק.

פרק 2: מדינה יהודית

בהכרזת העצמאות ראינו ביטויים רבים שמגדירים את ישראל כמדינה יהודית. הפרק הזה עוסק במאפיינים של **מדינת ישראל כמדינה יהודית**. נראה כאן איך האופי של המדינה היהודית בא לידי ביטוי.

המאפיינים היהודיים של המדינה באים לידי ביטוי בכמה תחומים:

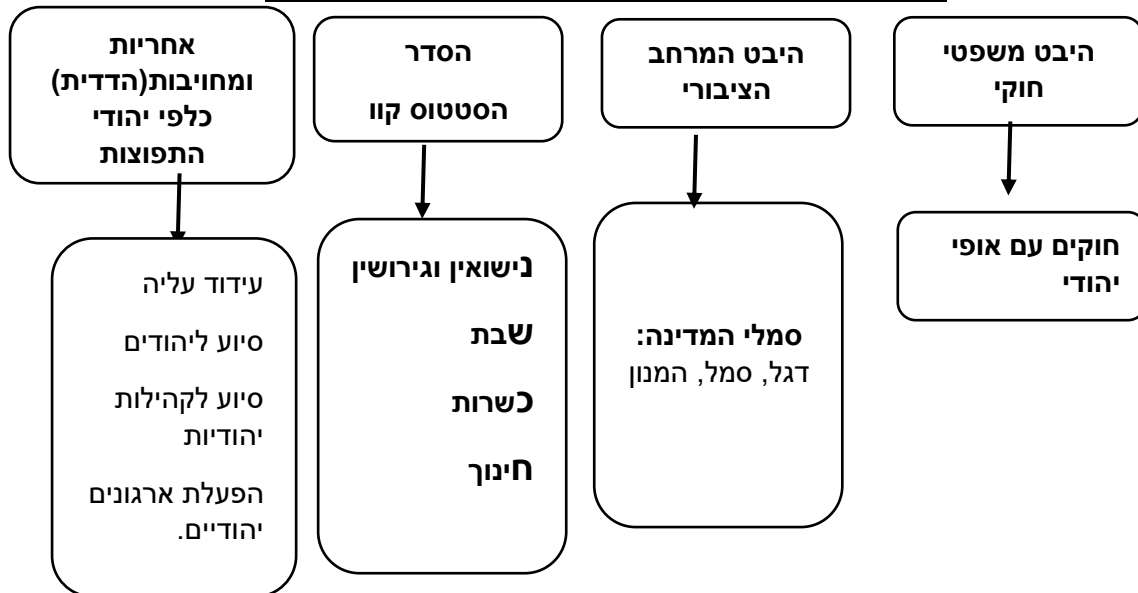
א. **בתחום החקיקה / התחום המשפטי** – חוקים במדינה שיש להם אופי יהודי.

ב. **במרחב הציבורי** - בסמלי המדינה (סמל המדינה, דגל, המנון).

ג. בהסדר **הסטטוס קוו**.

ד. בקשר ההדדי שבין **מדינת ישראל ויהדות התפוצות**.

המאפיינים היהודיים של מדינת ישראל כמדינה יהודית

א. היבטים משפטיים- חקיקה

חוקים בעלי מאפיינים יהודיים :

כמה דוגמאות בחקיקה ממחישים את העובדה שמדינת ישראל היא מדינה יהודית:

(תשומת לב, חובה לציין את השם המדויק של החוק, את תוכן החוק ואת מטרת החוק -

כיצד הוא מבטא את האופי היהודי של המדינה)

אביבה פאר, אזרחות לבגרות עולים, תשפ"א.

1. חוק השבות

חוק השבות מבטא את העובדה שמדינת ישראל היא מדינתו של העם היהודי ואת המחויבות של מדינת ישראל בהכרזת העצמאות, להיות "פתוחה לעלייה יהודית ולקבוצ גלויות". המטרה של החוק היא ליצור **רוב יהודי בארץ ישראל** כדי להבטיח את קיומה של מדינת ישראל כמדינתו של העם היהודי כולו.

חוק השבות קובע **שכל יהודי זכאי לעלות לארץ**.

החוק **מאפשר גם לקרובי משפחה נוספים** של יהודי לעלות לארץ: לבן/בת זוג של יהודי, לילדיהם ובני/בנות זוגם ולנכדים ולבני/בנות זוגם.

חוק השבות מתבסס על הרעיון **שמדינת ישראל היא מדינת הלאום של כל יהודי העולם**

"יהודי" לפי חוק השבות הוא מי שנולד לאם יהודייה, או התגייר והוא לא בן לדת אחרת.

2. חוק האזרחות

החוק מגדיר את **הדרכים השונות לקבלת אזרחות ישראלית**. החוק קובע כי כל מי שעלה לארץ לפי חוק השבות זכאי לקבל באופן אוטומטי אזרחות ישראלית. החוק מתבסס על **הרעיון שמדינת ישראל היא מדינת הלאום של כל היהודים בעולם**.

מטרת החוק היא לשמור על רוב יהודי בארץ ישראל. חוק האזרחות מאפיין את ישראל כמדינה יהודית משום שהוא **נותן עדיפות לבני הלאום היהודי לקבל אזרחות ישראלית**.

3. חוק איסור גידול חזיר

החוק **אוסר לגדל חזירים באזורים יהודים** ומוסלמים.

במשך דורות חשוב היה לעם היהודי לשמור על אדמות מדינת ישראל שתהיה קדושה (ולא טמאה). על פי היהדות החזיר נחשב לחיה טמאה (לא כשרה). במשך דורות רבים הגויים השתמשו בחזיר כדי להשפיל את היהודים. חוק זה מאפיין את מדינת ישראל כמדינה יהודית כי **הוא מבטא את העובדה שעל פי המסורת היהודית, החזיר היא חיה לא כשרה, ואסורה למאכל**.

4. חוק חג המצות

החוק **אוסר על בעלי עסקים להציג חמץ ולמכור חמץ** ברשות הרבים באזורים יהודים **במהלך חג הפסח**.

החוק **אינו אוסר על אכילת חמץ**.

חוק זה מאפיין את ישראל כמדינה יהודית משום שהוא מבטא את האיסור לפי ההלכה שחל על יהודים לאכול חמץ בפסח.

5. חוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם

החוק קובע כללי ענישה מיוחדים (כולל עונש מוות) לפושעים נאציים ועוזריהם, למרות שהפשעים בוצעו לפני שהוקמה מדינת ישראל ומחוץ לגבולותיה.

הענישה מתייחסת לפשעים שנעשו נגד העם היהודי.

מטרת החוק היא להעמיד לדין פושעים נאציים על חלקם בשואה. חוק זה מאפיין את מדינת ישראל כמדינה יהודית, כי הוא קובע עונש על פשעים שנעשו כלפי העם היהודי, ואת העובדה שמדינת ישראל היא נציגת העם היהודי.

במרחב הציבורי – סמלי המדינה

בחוק הלאום ובחוק הסמל הדגל וההמנון המדינה, נקבע באופן רשמי מהם סמלי המדינה. סמלי המדינה הם דגל, סמל המדינה, והמנון. הסמלים האלה הם סמלים יהודים ציוניים המבטאים את אופי היהודי של המדינה. הסמלים הם מבוססים על סמלים יהודים מסורתיים שמראים את הקשר שבין עם היהודי לארץ ישראל.

סמל המדינה - הוא מנורה עם 7 קנים ומשני צידה ענפי זית ומתחתיה כתובה המילה "ישראל". מקורו של סמל המדינה הוא המנורה שעמדה בבית המקדש בירושלים. המנורה שבסמל מועתקת מציור המנורה בשער טיטוס ברומא.

דגל המדינה – שמורכב ממגן דוד שהוא סמל יהודי מסורתי ומפסי תכלת לבן שהם צבעי הטלית המיקראית והם הצבעים של בגדי הכהן הגדול ביום כיפור. (צבעי התכלת והלבן אומצו על ידי מנהיגי התנועה הציונית וזה היה הדגל של התנועה הציונית)

אביבה פאר, אזרחות לבגרות עולים, תשפ"א.

המנון המדינה – "התקווה" מבטא את שאיפת העם היהודי לחזור לארצו ולהיות חופשי בארצו. "להיות עם חופשי בארצנו, ארץ ציון וירושלים".

ב. סדר הסטטוס קוו.

סטטוס קוו פירושו **שמירה על מצב קיים**.

גם חלק זה עוסק בנושאים שמבטאים את האופי היהודי של המדינה כפי שבאים לידי ביטוי **במכתב/הסדר הסטטוס קוו**. המכתב/ההסדר נקרא כך כי הוא שומר על המצב הקיים באותם נושאים, כפי שהם היו בזמן המנדט הבריטי.

ביוני 1947 שלח דוד בן גוריון (כנציג הסוכנות היהודית - גוף חילוני) מכתב לראשי אגודת ישראל (גוף דתי) **במטרה להשיג הסכמות לגבי מעמד הדת במדינה שתקום. המטרה של הסדר הסטטוס קוו הוא למנוע חילוקי דעות בין הדתיים לחילונים ולאפשר לחיות ביחד במדינה החדשה למרות חילוקי הדיעות. המכתב עסק בארבעה נושאים: נישואין וגירושין, שבת, כשרות וחינוך, והוא אומר כך:**

- ✓ **נישואין וגירושין של יהודים - יהיו על פי ההלכה**
- ✓ **שבת – יום השבת יהיה יום המנוחה של יהודים במדינת ישראל**
- ✓ **כשרות – בכל המוסדות הרשמיים במדינה המטבח יהיה כשר**
- ✓ **חינוך – זרם החינוך הדתי יהיה עצמאי**

לאחר קום המדינה, המדינה חוקקה חוקים כדי שנושאים שהסדר הסטטוס קוו עוסקים בהם יהיו בחוק ולא רק במכתב. למשל, חוק שעות עבודה ומנוחה, חוק בתי הדין הרבניים, חוק חינוך ממלכתי ופקודת מאכל כשר בצה"ל.

האחריות והמחויבות ההדדית של מדינת ישראל והעם היהודי בתפוצות

חלק זה עוסק בקשר שבין מדינת ישראל לבין יהדות התפוצות (היהודים שאינם חיים במדינת ישראל). כיצד באה לידי ביטוי המחויבות של מדינת ישראל כלפי היהודים העולים אליה, וכלפי יהודי התפוצות.

אחריות המדינה ליהודי התפוצות:

בהכרזת העצמאות פונה בן גוריון ליהודי התפוצות לעלות ארצה ולסייע בבניין המדינה. עוד נאמר בהכרזת העצמאות כי **מדינת ישראל תהיה פתוחה לעלייה יהודית ולקיבוץ גלויות**. כדי לממש את מה שהוצהר עליו במגילה, נחקק **חוק השבות** שקבע שכל יהודי זכאי לעלות לישראל.

מאז הקמת המדינה, מדינת ישראל רואה במדינת ישראל מרכז של העם היהודי ומדינתו של העם היהודי.

האחריות והמחויבות של מדינת ישראל ליהודי התפוצות באה לידי ביטוי במספר

דרכים:

1. **המדינה מעודדת עליה לישראל** – המדינה שולחת שליחים לסייע ליהודים לעלות לישראל.
2. **המדינה מסייעת ליהודים שסובלים מאנטישמיות ומרדיפות** מצד האוכלוסייה המקומית בגולה. מדינת ישראל מסייעת בהעלאה של קהילות יהודיות שנמצאות במצוקה לעלות לישראל.
3. **המדינה מסייעת לקהילות היהודיות בעולם בתחום החינוך והתרבות היהודית** על ידי הסוכנות היהודית.
4. **המדינה מפעילה ארגונים יהודיים לחיזוק הזהות היהודית והזיקה לארץ ישראל**.
5. **המדינה הקימה גופים שיסייעו לקלוט עליה יהודית**. למשל: **המשרד לקליטת עליה**: אחראי על קליטתם של העולים היהודים בארץ בתחומי תעסוקה, מגורים, חברה ותרבות. למשל, סיוע בשכר דירה ובמשכנתאות, סיוע כלכלי (מתן הלוואות והכשרות מקצועיות. כל עולה מקבל סכומי כסף לצורך מחייה ומגורים בארץ), סיוע ברכישת שפה (אולפנים וחוגי עברית) סיוע בהשתלבות בחברה, סיוע לסטודנטים ולתלמידים עולים, הכנה לגיור וכו'.

יחס היהודים בתפוצות למדינה

רוב יהודי התפוצות מרגישים קשר וזיקה למדינת ישראל. אלה שמרגישים זיקה עמוקה יותר ליהדותם ולישראל מרגישים רצון להיות מעורבים בנעשה בישראל והם פועלים למען המדינה בכמה תחומים:

1. **בתחום הכלכלי** - על ידי תרומות כספיות, הלוואות, והשקעות במדינה.
2. **בתחום הפוליטי** – מנסים להשפיע השפעה פוליטית על מדיניות הממשלה במדינה שבה הם חיים, כלפי ישראל מתוך מטרה ליצור דעת קהל אוהדת בקרב מקבלי ההחלטות במדינות שבה הם חיים.
3. **הרגשת הזדהות עם מדינת ישראל** – הרבה יהודים בעולם מרגישים קרבה והזדהות עם מדינת ישראל וזה בא לידי ביטוי **במיוחד בזמן של מלחמה או מצב בטחוני** מתוח והם מארגנים הפגנות תמיכה ברחבי העולם למען ישראל. כיום, הדור הצעיר מזדהה פחות עם הנעשה במדינת ישראל ומדינת ישראל עושה מאמצים לחזק את הקשר של הדור הצעיר עם המדינה.
4. **מתנדבים** – לארץ מגיעים תיירים וגם מתנדבים יהודים מהתפוצות כדי לתרום בעבודה בקיבוצים, בבסיסי הצבא, בבתי ספר וכו'.
5. **פעילות במוסדות ציוניים** - במקומות מסוימים בעולם הוקמו ארגונים יהודים שמטרתם לגרום לשלטון המדינה שלהם לתמוך בישראל בתחומים שונים והם מקיימים ועידות של הארגונים בישראל, מארגנים משלחות לביקורים בישראל.

פרק 3: זהות

סוגי הזהות

זהות של כל אזרח יכולה להכיל מספר זהויות: זהות אזרחית, זהות לאומית וזהות דתית. כל אדם בוחר את הדרך שבה הוא מגדיר את עצמו (הזהות שלו). יש כאלה שמדגישים בזהות שלהם את המרכיב הדתי, יש כאלה שמדגישים את המרכיב הלאומי ויש כאלה שמדגישים את המרכיב האזרחי. (ויש כאלה שמדגישים במידה שווה שני מרכיבי זהות).

1. **זהות אזרחית** - מדגישה את **הקשר שבין האדם למדינה** שבה הוא חי. רוב האזרחים במדינת ישראל רואים את עצמם כישראלים והם מגלים תחושת שייכות למדינה. הזהות האזרחית **תגרום** להם לתרום למדינה, להיות מעורבים פוליטית, להתגייס לצבא ולציית לחוקי המדינה.

2. **זהות לאומית** - מדגישה את המוצא, של העם, ואת ההיסטוריה, המסורת והתרבות של העם היהודי. בישראל הזדהות לאומית של **יהודים** היא **לעם היהודי**. (להבדיל מיהודים, הזהות הלאומית של מוסלמים אזרחי ישראל היא זהות ערבית או פלסטינאית, הזהות הלאומית של הדרוזים היא ללאום הדרוזי, וכו'). יהודים בתפוצות מבליטים בזהות שלהם את הזהות הלאומית, **חשים קשר לעם היהודי כולו ולמדינת ישראל** שהיא מדינתו של העם היהודי, בין אם הם דתיים ובין אם הם חילוניים. הזהות הלאומית **תגרום להם** להשתתף בהפגנות תמיכה בישראל, לתרום כספים לפרויקטים בארץ ורצון להתערב במה שנעשה בארץ.

3. **זהות דתית** - מדגישה את **מידת הקשר של האדם לדת**, לאמונה ולקיום מצוות. הזהות הדתית יהודית היא זו שמאחדת את בני הקבוצה ומבדילה אותה מקבוצות אחרות (מנוצרים, מוסלמים וכו'). הזהות היהודית **תגרום להם** להיות חברים בקהילות יהודיות דתיות, לשמור מצוות, לקיים חגים יהודיים וכו'.

פרק 4: עקרונות הדמוקרטיה וזכויות אדם

מהי דמוקרטיה

הקדמה

הכרזת העצמאות כוללת התחייבות לכך שהמשטר במדינה יהיה דמוקרטי. הפרק הזה יעסוק בשאלה מהי דמוקרטיה. נכיר את עקרונות של המשטר הדמוקרטי ואת זכויות האדם והאזרח.

בדמוקרטיה תפקיד המדינה הוא להגן על זכויות אדם ואזרח. במשטר דמוקרטי האדם עומד במרכז.

זכויות האדם (הטבעיות) הן זכויות שמגיעות לכל אדם בגלל שהוא אדם. הזכויות הטבעיות הן למשל: הזכות לכבוד, הזכות לחיים בטחון ושלמות הגוף, הזכות להליך הוגן, הזכות לחירות (וגם חופש הביטוי, חופש התנועה, חופש הדת, החופש מדת, הזכות לשוויון, הזכות לקניין).

כדי להבטיח שזכויות אדם אלה, שהדמוקרטיה מאמינה בהם, יקוימו, נקבעו **עקרונות** שחייבים להתקיים במשטר דמוקרטי למשל, עקרון שלטון העם, עקרון הפלורליזם, עקרון הכרעת הרוב, עקרון הגבלת השלטון, עקרון הפרדת רשויות, ועקרון שלטון החוק.

במשטר דמוקרטי, העקרונות והזכויות מתקיימים ביחד.

הדמוקרטיה העתיקה התקיימה באתונה שביוון. דמוקרטיה ביוונית היא: **דמוס = עם, קרטוס = שלטון**. ביחד, שלטון העם. הדמוקרטיה של אתונה הקדומה שונה מהדמוקרטיה המודרנית של היום.

- סוג הדמוקרטיה האתונאית הקדומה הייתה דמוקרטיה ישירה
- הדמוקרטיה המודרנית כיום היא דמוקרטיה עקיפה/ייצוגית
-

עקרון שלטון העם :

- ✓ עקרון שלטון העם הוא העיקרון המרכזי בדמוקרטיה שאומר שהעם הוא הריבון ומקור הסמכות של השלטון במדינה.
- ✓ העם בוחר נציגים שינהלו בשמו את ענייני המדינה לתקופה שנקבעה בחוק.
- ✓ העם הכוונה לכל אזרחי המדינה.

יש שני סוגים של דמוקרטיה :

דמוקרטיה ישירה (אתונאית) ודמוקרטיה ייצוגית (מודרנית)

דמוקרטיה ישירה (דמוקרטיה אתונאית) :

✓ זו דמוקרטיה שבה כל האזרחים מקבלים את ההחלטות בענייני המדינה **בלי נציגים**. (כל האזרחים מקבלים החלטות בענייני המדינה בעצמם)

דמוקרטיה ייצוגית/עקיפה (דמוקרטיה מודרנית):

✓ זוהי דמוקרטיה באמצעות נציגים . כלל האזרחים **בוחרים את הנציגים** .
 ✓ הנציגים **הם אלה שמקבלים את ההחלטות** בענייני המדינה בשם העם.

ההבדלים בין הדמוקרטיה אתונאית לדמוקרטיה המודרנית

תבחין/קריטריון	דמוקרטיה האתונאית	דמוקרטיה המודרנית
סוג הדמוקרטיה	דמוקרטיה ישירה	דמוקרטיה עקיפה /ייצוגית
מי מקבל את ההחלטות	העם מקבל את ההחלטות באופן ישיר בלי נציגים	כלל האזרחים בוחרים נציגים והנציגים הם אלה שמקבלים את ההחלטות בענייני המדינה , בשם העם
מי רשאי להצביע	רק חלק מאזרחי אתונה. נשים, עבדים וזרים לא היו רשאים להצביע.	כל אזרחי המדינה מהגיל שנקבע בחוק
הפרדת רשויות	אין הפרדת רשויות. העם קבל את כל ההחלטות בעצמו.	קיימת הפרדת רשויות. מחוקקת, מבצעת, שופטת.
הזכות לחירות	הייתה קיימת עבור חלק מהאזרחים	חייבת להתקיים. זהו עקרון מרכזי בדמוקרטיה המודרנית

מדוע יהיה קשה לקיים דמוקרטיה ישירה במדינה מודרנית?

(מהן הסיבות לכך שיש היום דמוקרטיה עקיפה) :

א. **קושי טכני** - בגלל הגודל העצום של האוכלוסייה במדינה מודרנית. טכנית, אי אפשר לכנס את כל האזרחים ולקיים דיון ולקבל החלטות.

אביבה פאר, אזרחות לבגרות עולים, תשפ"א.

- ב. **חוסר מומחיות וידע** - מדובר בבעיות מורכבות שמדינה מתמודדת איתם וזה מצריך ידע, הכשרה, מיומנות ומקצועיות וזה לא משהו שיש לכל האזרחים
- ג. **חוסר זמן** – האזרחים עסוקים בפרנסה
- ד. **חוסר עניין** - הכרה בעובדה שלא כל האזרחים מעורבים פוליטית. חלק גדול זה לא מעניין או שהוא עסוק בעניינו.

עקרון הכרעת הרוב (לא חובה)

בדמוקרטיה ההחלטות מתקבלות בדרך של הכרעת הרוב.

עקרון הכרעת הרוב: הוא עיקרון שקובע כי מתוך כמה אפשרויות, מתקבלת ההחלטה שרוב המצביעים תמך בה. אסור לרוב לקבל החלטות שפוגעות באופן לא מוצדק בזכויות יסוד ובמיוחד בזכויות של המיעוט.

עריצות הרוב: הוא שימוש לרעה בעקרון הכרעת הרוב. הרוב מנצל את כוחו לרעה ומקבל החלטות שפוגעות באופן לא מוצדק בזכויות יסוד ובמיוחד בזכויות מיעוט.

עקרון הפלורליזם

(בא מהמילה plural . פלורל = רבים , הרבה)

עקרון הפלורליזם הוא עקרון שמכיר בכך שהחברה מורכבת מקבוצות שונות. הוא **מכיר בריבוי דעות בחברה ומעודד את חופש הביטוי** של כל אדם וקבוצה בחברה. כל קבוצה בחברה רוצה לקדם את האינטרסים שלה ואת הרעיונות שלה. עקרון הפלורליזם מאפשר לכל קבוצה **לבטא ולממש** את השוני שלה ולהשיג את האינטרסים שלה.

באיזה תחומים הפלורליזם בא לידי ביטוי:

- א. **פלורליזם בתחום הפוליטי** – קיימות מפלגות רבות אשר כולן שואפות להגיע לשלטון כדי לממש את הרעיון שאותו הן רוצות לקדם.
- ב. **פלורליזם בתחום החינוך** – קיימים מערכות חינוך שונות המבטאות את הייחודיות המשותפת להם: חינוך ממלכתי, ממלכתי דתי, חינוך חקלאי, חינוך טכנולוגי, בתי ספר ערביים.
- ג. **פלורליזם בדת** – זרמים שונים בדת: אורתודוקסים, קונסרבטיבים רפורמים.

אביבה פאר, אזרחות לבגרות עולים, תשפ"א.

ד. **פלורליזם בתחום הכלכלי** – מוקמים ארגונים על בסיס של אינטרסים כלכליים משותפים. ארגון המורים, התאחדות התעשיינים, הסתדרות האחיות, אגודת העיתונאים וכו'.

ה. **פלורליזם בתחום החברתי** – מוקמים ארגונים שהבסיס שלהם הוא חברתי כמו למשל, יד שרה, עזר מציון, ויצ"ו נעמ"ת, התנועה לזכויות האזרח ועוד.

ו. **פלורליזם חוקתי/מוסדי** – קיימות רשויות שלטון נפרדות (מחוקקת מבצעת שופטת) ויש גם שלטון מקומי, מועצות מקומיות ועיריות.

ז. **פלורליזם בתרבות** – יש סוגים שונים של תיאטרות, (הבימה, גשר, תיאטרון יהודי ערבי וכו'), אגודת שוחרי המוזיקה המזרחית, אגודת שוחרי המוזיקה הקלאסית וכו'.

למה עקרון הפלורליזם חשוב במשטר דמוקרטי:

1. **מאפשר לקיים תחרות חופשית** - ריבוי דעות מאפשר תחרות חופשית בין קבוצות שונות בתחומים שונים כמו תרבותי חברתי ועוד
2. **מפזר הכוח בחברה** - ריבוי הדעות מביא לפיזור הכוח בחברה בין קבוצות שונות ויוצרת איזון בין רשויות השלטון השונות. ריכוז הכוח הוא לא בידי קבוצה אחת וכך ניתן לרסן את השלטון.

עקרון הסובלנות (לא חובה)

המילה סובלנות באה מהשורש **ל.ב.ס.** והמשמעות היא שעלינו "לסבול" דעות השונות מהדעות שלנו.

עקרון הסובלנות אומר: שעלינו לקבל את האחר שהוא שונה מאתנו, לנהוג בו בכבוד גם אם הדעות שלו או המראה או המין שלו וכו', גורמים לנו לאי נוחות או סבל. בזמן מחלוקת, עלינו להימנע מתגובה אלימה, פיזית או מילולית. עקרון הסובלנות חשוב כי הוא מאפשר חופש ביטוי.

עקרון ההסכמיות (לא חובה)

עקרון ההסכמיות מדבר על הסכמה רחבה בין הקבוצות השונות בחברה על כללי המשחק הדמוקרטיים ועל אופי המדינה.

עקרון ההסכמיות חשוב כי הוא מחזק את היציבות בחברה, ומאפשר לחיות יחד למרות חילוקי הדעות.

זכויות אדם וזכויות אזרח

זכויות טבעיות/זכויות יסוד:

דמוקרטיה מעמידה את האדם במרכז ורואה אותו כבעל זכויות טבעיות שונות. זכויות טבעיות הן **זכויות יסוד** והן **שייכות לאדם** מהרגע שהוא נולד, בגלל שהוא אדם. זכויות אלו אינן מוענקות ע"י השלטון, אינן תלויות בשלטון, והשלטון אינו רשאי לקחת את הזכויות האלה מהפרט. השלטון חייב לאפשר לזכויות האלה להתקיים ולהגן עליהן. הזכויות הטבעיות הן: הזכות לכבוד שם טוב ופרטיות, לביטחון ולשלמות הגוף, לשוויון, לחירות, לקניין, ולהליך משפטי הוגן.

זכויות אזרח / זכויות פוליטיות :

הן חלק מהזכויות הטבעיות המגדירות את זכויותיו של האדם כאזרח במדינה שבה הוא חי. זכויות אזרח הן: הזכות לבחור ולהיבחר, להתארגן כמפלגה ולהתמודד בבחירות, (מוענקות לאזרחי המדינה בלבד) וחופש ההפגנה והמחאה, והזכות מתוח ביקורת על השלטון (זכויות שאינן מוגבלות לאזרחי המדינה בלבד)

מה ההבדל בין זכויות אדם לזכויות אזרח:

זכויות האדם שייכות לאדם **מעצם היותו אדם**, מרגע לידתו. זכויות אדם **לא** ניתנות לו על ידי המדינה ולמדינה **אין** סמכות לפגוע בהן או לשלול אותן באופן שרירותי. זכויות האזרח מוענקות לאדם **מעצם היותו אזרח**. **המדינה מעניקה** את הזכויות האזרחיות/פוליטיות לאדם בעל אזרחות במדינתו.

אביבה פאר, אזרחות לבגרות עולים, תשפ"א.

התנגשות בין זכויות (לא חובה)

הזכויות הטבעיות אינן זכויות מוחלטות כי אי אפשר לקיים אותן באופן מוחלט ומלא כי לעיתים שתי זכויות או יותר מתנגשות אחת עם השנייה. קיום מלא של זכות אחת יכולה לפגוע קיום זכות אחרת, ולכן, זכויות האדם והאזרח אינן זכויות מוחלטות אלא הן זכויות יחסיות.

במקרה של התנגשות בין זכויות המדינה/בית המשפט תפעל בדרך של איזון ושקלול בין הזכויות המתנגשות. כלומר, המדינה תעמיד על כפות המאזניים (משקל) את שתי הזכויות, ותיתן משקל לכל זכות בהתאם למקרה הספציפי ותבדוק מה הפתרון שיפגע בצורה הכי מעטה בכל אחת מהזכויות.

פירוט הזכויות הטבעיות

1. הזכות לחיים וביטחון

הזכות לחיים היא הזכות של כל אדם שלא יפגעו בחייו, בגופו או בנפשו.

הזכות לביטחון היא הזכות של כל אדם לקבל הגנה מהמדינה מפני אלה שמנסים לפגוע בזכות שלו לחיים ושלמות הגוף.

2. הזכות לקניין

לכל אדם יש זכות להחזיק ברכוש ולעשות בו כרצונו. אסור לפגוע בקניינו של אדם

קניין בכוונה היא לכל מה שיש לו ערך כלכלי – כסף, קרקע, בגדים, רכב וכו'.

זכותו של אדם שיהיה לו רכוש, לצבור רכוש ולשמור על הרכוש שלו, להשתמש ברכוש שלו לפי רצונו, ליהנות מהרכוש שלו בלי חשש שהרכוש הזה יילקח ממנו בלי רשות או שיעשו ברכוש שלו שימוש נגד רצונו.

(אין צורך לעשות הבחנה בין קניין מוחשי לקניין רוחני)

3. הליך משפטי הוגן

הזכות להליך משפטי אומרת שלא יפגעו בזכויות של כל אדם שנמצא בהליך משפטי, מעבר לנדרש.

הזכות הזו אומרת שכל אדם הוא **חף מפשע עד שיוכח אחר** בבית משפט וכל אדם זכאי **למשפט הוגן וגלוי**.

כדי להבטיח שההליך המשפטי יהיה הוגן יש מספר כללים שצריכים להתקיים למשל:

- א. זכותו של אדם לדעת במה הוא נאשם כדי שיוכל להתגונן.
- ב. זכותו של אדם לקבל הגנה מעורך דין. במשפט פלילי, אם אדם לא יכול לקבל הגנה מעורך דין המדינה תעמיד הגנה כזו.
- ג. השופטים חייבים להיות בלתי תלויים (אובייקטיביים), כלומר כאלה שלא קשורים לעניין.
- ד. אסור לערוך חיפוש בביתו של אדם בלי צו חיפוש.

4. הזכות לחירות

זכותו של כל אדם לחיות את חייו ולפעול לפי רצונו.

אסור לשלול את חירותו של אדם על ידי מעצר או על ידי חופש הפעולה שלו או חופש המחשבה שלו.

מהזכות לחירות נגזרים סוגים שונים של חירויות: חופש הביטוי, חופש הדת, חופש מדת חופש התנועה, חופש העיסוק ועוד.

בכל חברה יש חוקים שמגבילים את הזכות לחירות וזה נעשה כאשר הזכות לחירות מתנגשת עם זכות אחרת או עם אינטרס של הציבור או כאשר הפרט רוצה לפגוע בעצמו.

5. חופש התנועה

זכותו של כל אדם לנוע ממקום למקום בלי הפרעה בתוך המדינה ומחוץ למדינה

6. חופש הביטוי

זכותו של כל אדם להביע את עצמו, את דעותיו ואת אמונותיו **בפומבי (בגלוי)** בכל דרך שיבחר, למשל, בדיבור, בלבוש, באמנות, וכו'.

7. חופש הדת

זכותו של כל אדם להאמין בכל דת שירצה, להיות שייך לכל קבוצה דתית שיבחר, לקיים כל תפילה או טקס דתי לפי דתו.

8. חופש מדת

זכותו של אדם לא להאמין בשום דת ולא לקיים שום מצווה או טקס דתי בניגוד לרצונו. אי אפשר לחייב אדם להיות שייך לקבוצה דתית

9. הזכות לשוויון

כל בני אדם נולדו שווים וחופשיים ולכן לכל אדם יש את הזכות לקבל יחס שווה לאחרים בלי הבדל דת גזע ומין וכו'.

לשוויון יש כמה משמעויות:

- א. **שוויון בפני החוק** – זכויות אדם מוגנות על ידי חוקים.
  - 1) **שוויון בתוכן החוקים** – החוק צריך להיות שוויוני (כלומר, אסור להפלות אדם על רקע המגדר (גברים/נשים או ההעדפה המינית למשל)
  - 2) **שוויון באכיפת החוק** – כל בני אדם חייבים לציית לחוק ואם מישהו עבר על החוק הוא ייענש בדיוק כמו אחר שעבר על החוק.
- ב. **שוויון פוליטי** – מתן זכות הצבעה שווה לכל האזרחים בלי הבדל דת גזע ומין. לכל אדם יש זכות שווה להשפיע על המערכת הפוליטית במדינה.
- ג. **שוויון בתחום הכלכלי חברתי / שוויון הזדמנויות** – כל אדם זכאי להזדמנות שווה לממש את עצמו מבחינה כלכלית חברתית בלי קשר לרקע ממנו הוא בא. (כדי שהתוצאה תהיה שווה. כדי להבטיח שוויון בתחום הכלכלי חברתי המדינה משלמת לאנשים נזקקים קצבאות)

פגיעה בזכות לשוויון

אפליה פסולה :

פגיעה בזכות לשוויון על ידי מתן יחס שונה לבני אדם **מסיבות לא מוצדקות** בעיקר בגלל זהות האדם, דתו מינו מוצאו או מגבלה אחרת שיש לו.

למשל, רק יוצאי צבא יכולים להתקבל לאוניברסיטה.

הבחנה והעדפה מתקנת : (לא חובה)

למרות שהמדינה מחויבת לשוויון בין בני אדם , קיימים מקרים שבהם המדינה נותנת יחס שונה לאנשים מסיבות מוצדקות וזה מתקיים במצב של הבחנה ובמצב של העדפה מתקנת:

הבחנה:

מתן יחס שונה מסיבות מוצדקות לאנשים שונים זה מזה בכישורים שלהם ובצרכים שלהם כאשר השוני ביניהם הוא שוני מוצדק ורלוונטי לעניין שעליו מדברים.

למשל, לתלמידים שהם עולים חדשים יש תוספת זמן בבחינה.

העדפה מתקנת:

העדפה שנותנים לקבוצה שהופלתה בעבר או לקבוצה חלשה

העדפה ניתנת לזמן מוגבל במטרה לצמצם את הפערים בתוך החברה

למשל, משרד העבודה והרווחה מחליט לתת סיוע לבני העדה האתיופית כדי לעזור להם להשתלב בשוק התעסוקה.

הזכות לכבוד הזכות לשם טוב והזכות לפרטיות:

הזכות לכבוד אומרת שזכותו של אדם שלא לקבל יחס משפיל, מזלזל או מעליב מהאחר ושלא יפגעו בתחושת הכבוד שלו.

מהזכות לכבוד נגזרות שתי זכויות נוספות: הזכות לשם טוב והזכות לפרטיות

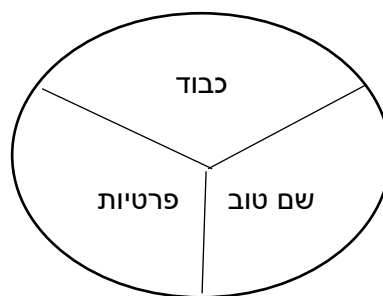
הזכות לשם טוב :

היא זכותו של אדם שלא יפוצו עליו מידע שקרי שלילי ושלא יפגעו בשם הטוב שלו

הזכות לפרטיות :

זכותו של אדם לחיות בלי חשיפה בלי התערבות או חדירה לחייו הפרטיים, שלא ייגעו בחפציו או בגופו או יאספו עליו מידע ויפרסמו אותו בלי הסכמתו.

הזכות לכבוד:

עקרון הגבלת השלטון

השלטון מחזיק בידיו הרבה מאוד **כוח למשל**: השלטון מחזיק במידע , בכח אדם, בקרקעות בכספים , מנגנוני אכיפה (משטרה) .

יש **סכנה** שהשלטון ינצל את הכוח שלו לרעה כדי לפגוע בזכויות אדם

ולכן צריך להגביל את שהשלטון **שלא יעשה שימוש לרעה בכוח** שלו

יש מספר דרכים להגבלת השלטון והם : עקרון הפרדת רשויות, חוקה, בחירות, ומנגנוני פיקוח ובקרה פורמליים ולא פורמליים.

אמצעי פיקוח ובקרה פורמליים להגבלת השלטון הם למשל: הכנסת, מבקר

המדינה ונציב תלונות הציבור, ובית המשפט,

(אמצעי פיקוח וביקורת לא פורמליים להגבלת השלטון הם: תקשורת , אמנות ודעת

קהל)

למה צריך לפקח על השלטון:

1. כדי שהשלטון לא ינצל את הכוח שלו לרעה ויפעל רק על פי החוק.
2. כדי לשמור על זכויות אדם . אמצעי הפיקוח והביקורת לא מאפשרים לשלטון לפגוע בזכויות אדם בלי סיבה.
3. כדי להבטיח את איכות השלטון וטהור המידות של השלטון – כדי שהשלטון יפעל ביעילות וחסכון וביושר.
4. כדי למנוע מהשלטון לקבל החלטות העלולות לגרום לנזק. (משפר את תהליך קבלת ההחלטות).

עקרון הפרדת רשויות (לא חובה)

עקרון הפרדת הרשויות הוא אחד האמצעים להגבלת השלטון במדינה דמוקרטית. מפצלים את הכוח של השלטון ל 3 רשויות : מחוקקת מבצעת ושופטת. **המטרה היא למנוע מהשלטון לצבור כוח רב מידי ולפגוע בזכויות אדם.**

לכל רשות יש את הסמכות שלה לפעול אבל הסמכות הזו היא לא מוחלטת. כל רשות מתערבת ומפקחת על הרשות השנייה וכך מתקיימת בין הרשויות מערכת של **איזונים ובלמים** (כל רשות מרסנת ובולמת את השנייה).

דוגמאות לאיזונים ובלמים:

- הרשות המחוקקת מחוקקת חוקים והרשות המבצעת חייבת לפעול אך ורק לפי החוקים שחוקקה הרשות המחוקקת.
- הרשות השופטת מפרשת את החוקים של הרשות המחוקקת והיא גם יכולה לבטל חוקים של הרשות המחוקקת למשל אם הם פוגעים בזכויות אדם.
- אם הפרשנות שהרשות השופטת נתנה לחוק לא מקובלת על הרשות המחוקקת , הרשות המחוקקת יכולה לחוקק חוק חדש שיתאים לכוונה שלה.

למה חשוב שבמדינה דמוקרטית יהיה עקרון הפרדת הרשויות :

עקרון הפרדת רשויות אומר שמחלקים את הסמכויות של השלטון בין שלש רשויות: מחוקקת מבצעת ושופטת כדי **שלשלטון לא יהיה כוח רב מידי**. החוק מגדיר לכל רשות מה הסמכות שלה וכל **רשות מפקחת על הרשות האחרת** כדי לשמור על עקרונות הדמוקרטיה ועל זכויות אדם. (מתקיימת מערכת של איזונים ובלמים)

עקרון שלטון החוק

עיקרון שלטון החוק אומר שהחוק הוא עליון במדינה ואף אחד לא עומד מעל החוק . כולם (גם האזרחים וגם השלטון), חייבים לציית לחוק וכולם שווים בפני החוק. הכנסת היא זו שמחוקקת את החוקים והיא עושה את זה בדרך דמוקרטית לפי עקרון של הכרעת רוב. החוק בא להגן על זכויות אדם ולבטא ערכים ועקרונות דמוקרטיים. אחרי שהחוק מתקבל , מפרסמים אותו לציבור.

אביבה פאר, אזרחות לבגרות עולים, תשפ"א.

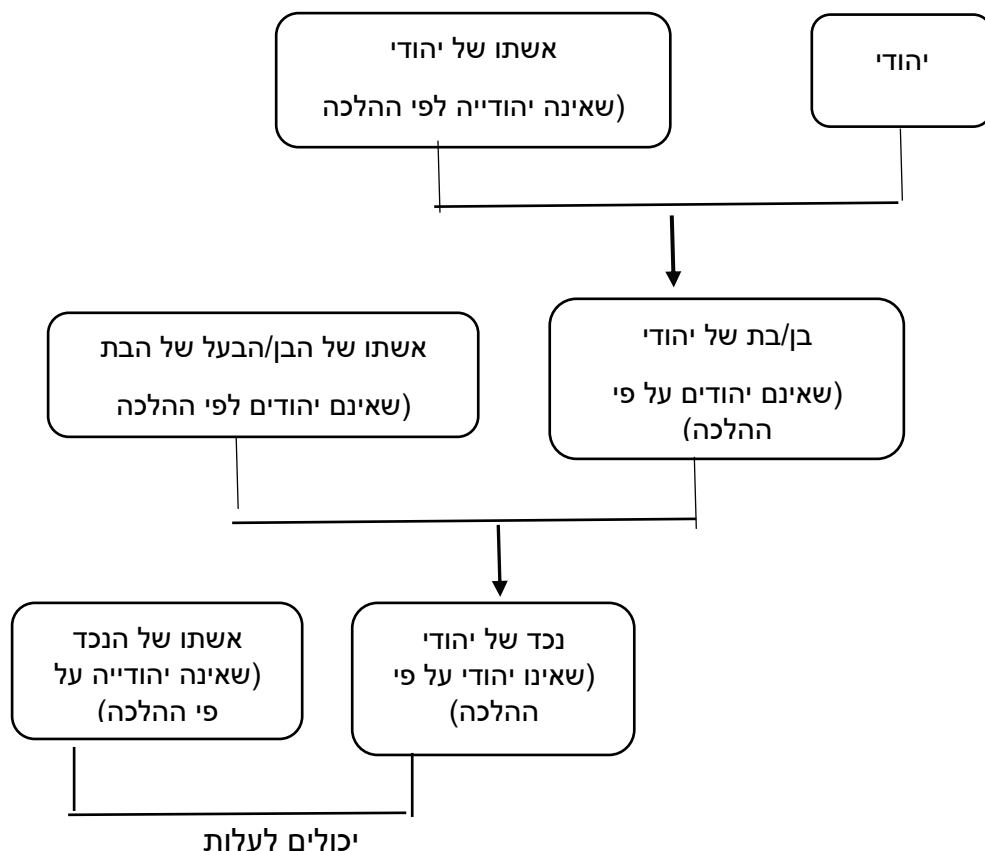
פרק 5: האזרחות במדינת ישראל

חוק השבות

חוק השבות נחקק בשנת 1950 והוא קובע שכל יהודי זכאי לעלות לישראל. הזכות לעלות לישראל ניתנת גם לילד ונכד של יהודי ולבני הזוג שלהם. החוק מבטא את היותה של מדינת ישראל מדינת העם היהודי ואת המטרה של הכרזת העצמאות להקים מדינה לעם היהודי. החוק נועד לחזק את האופי היהודי והלאומי של מדינת ישראל וליצור רוב יהודי בארץ.

החוק מאפשר למנוע עליה של יהודי אם הוא פועל נגד העם היהודי או שהוא עלול לסכן את בטחון הציבור, או את בריאות הציבור (אם הוא חולה במחלה מדבקת) או שלום הציבור (אם הוא בעל עבר פלילי). בעקבות שתי פסיקות של בג"צ תוקן חוק השבות בשנת 1970. התיקון הגדיר "מיהו יהודי" לפי חוק השבות. לאחר התיקון בחוק, יהודי לפי חוק השבות הוא מי שנולד לאם יהודייה, או התגייר ואינו בן לדת לאחרת.

מי יכול לעלות לישראל לפי חוק השבות

הוויכוח/המחלוקת סביב חוק השבות:

יש שני נושאים שחוק השבות עוסק בהם והם גורמים למחלוקת בחברה הישראלית:

1. הגדרה "מיהו יהודי"?
2. חוק השבות נותן העדפה ליהודים על פני לא יהודים.

סוגיה ראשונה : הגדרה מיהו יהודי:

בציבור היהודי מתנהל ויכוח חריף בשאלה מיהו יהודי.

ההגדרה האורתודוקסית ליהודי היא: מי שנולד לאם יהודייה או התגייר לפי ההלכה".

אחרים מגדירים יהודי בדרך שונה : מי שאחד ההורים שלו הוא יהודי, מי שקבל חינוך יהודי, מי שמגדיר את עצמו כיהודי או מי שהתגייר בגיור שלא לפי ההלכה.

מסיבות אלה, המחוקקים בכנסת העדיפו שלא הגדיר מיהו יהודי בחוק השבות .

אבל, ניסוח החוק משנת 1950 בלי ההגדרה של מיהו יהודי גרם לבעיות ברישום של יהודים במרשם התושבים וכתוצאה מכך הגישו מספר יהודים עתירה (בקשה) לבג"ץ (בית דין גבוה לצדק) בבקשה להגדיר אותם כיהודים לצורך קבלת זכויות עולה וקבלת אזרחות.

בעקבות שני פסקי הדין של בג"צ : **בג"צ רופאייזן (האח דניאל) ובג"צ בנימין שליט**, הוכנס בשנת 1970 תיקון לחוק השבות. התיקון הגדיר **"מיהו יהודי"** לפי חוק השבות. לאחר התיקון בחוק, יהודי לפי חוק השבות הוא מי שנולד לאם יהודייה, או התגייר ואינו בן לדת לאחרת.

א. בג"צ רופאייזן (האח דניאל)

דניאל רופאייזן היה יהודי ניצול שואה שהסתתר במנזר בזמן השואה. לאחר מכן הוא התנצר. בשנת 1958 הוא עלה לארץ ובקש ממשרד הפנים להכיר בו כיהודי שזכאי לעלות לארץ לפי חוק השבות. האח דניאל התבסס על שני נימוקים:

1. למרות שהוא נוצרי מבחינה דתית, הוא מרגיש שהוא חלק מהעם היהודי . (זהות לאומית)
  2. ההלכה קובעת שמי שנולד יהודי נשאר יהודי גם אם המיר את דתו, שמבחינת ההלכה הוא יהודי.
- בית המשפט דחה את הבקשה . השופטים קבעו שיהודי שהתנצר מרצונו החופשי לא יכול להיקרא יהודי ולא יכול להיות שייך לעם היהודי.

ב. בג"צ בנימין שליט

במהלך לימודיו בחו"ל בנימין שליט (יהודי) הכיר אישה לא יהודייה שהגדירה את עצמה כ"חסרת דת" , ונישא לה. בשנת 1968 בנימין שליט פנה בעתירה (בבקשה) לבג"ץ ובקש שבסעיף הלאום

אביבה פאר, אזרחות לבגרות עולים, תשפ"א.

בתעודת הזהות של ילדיו ייכתב "יהודי" ובסעיף הדת ייכתב "חסרי דת". הוא טען שהוא חי בישראל ומחנך את ילדיו בישראל, בני משפחתו מרגישים חלק מהעם היהודי ואינם מאמינים באף דת.

בג"צ החליט לקבל את העתירה (את הבקשה) וקבע שהמושג "יהודי" הוא לא רק דתי ומי שמצהיר שהוא יהודי, כי הוא מרגיש עצמו **שייך לעם היהודי**, והוא לא בן לדת אחרת, ראוי להיקרא יהודי.

בעקבות שני פסקי הדין האלה, הכנסת תקנה בשנת 1970 את חוק השבות וקבעה **כי יהודי הוא מי שנולד לעם יהודייה או התגייר ואינו בן לדת אחרת**.

סוגיה שניה: העדפה של יהודים בחוק השבות

חוק השבות מעניק ליהודים זכות לעלות לארץ (ולפי חוק האזרחות מי שזכאי לעלות לפי חוק השבות זכאי גם לקבל אזרחות)

החוק מכיר גם בזכויות של בני זוג, ילדים ונכדים של יהודים אבל לא נותן זכות דומה למי שהוא לא יהודי. חלק מהאזרחים הערבים במדינת ישראל כמו גם חלק מאזרחים היהודים במדינה, רואים בחוק הזה חוק שמפלה בין יהודים ללא יהודים ופוגע בעקרון חשוב במדינה דמוקרטית – בעיקרון השוויון, ולכן צריך לבטל אותו ולחוקק במקומו חוק דמוקרטי שלא יפלה בין יהודים ללא יהודים.

מצד שני, יש כאלה שתומכים בחוק השבות ורואים בו חוק שעושה הבחנה בין היהודים ללא יהודים מהסיבות האלה:

- א. רוב האזרחים היהודים במדינה רואים בחוק השבות חוק שמטרתו להקים מדינה לעם היהודי.
  - ב. כל מדינה יכולה לפעול לשמירה על הרוב של בני הלאום שלה במדינה. חוק השבות הוא חוק מוצדק כי המטרה שלו היא לשמור על רוב יהודי במדינת ישראל.
- מהסיבות האלה מקובל לראות את חוק השבות כחוק מבחין ולא חוק מפלה (הבחנה לעומת אפליה).

חוק האזרחות

בכל מדינה יש חוק אזרחות הקובע באילו דרכים אדם יכול להפוך להיות אזרח במדינה. ישראל קבעה החוק האזרחות שש דרכים לקבלת אזרחות ישראלית:

1. **אזרחות לפי חוק השבות** – כל אדם שעלה לארץ לפי חוק השבות זכאי לקבל אזרחות ישראלית
2. **אזרחות מתוקף לידה** – כל אדם שנולד להורה בעל אזרחות ישראלית זכאי לקבל אזרחות ישראלית
3. **אזרחות מתוקף ישיבה הארץ ערב הקמת המדינה** – כל אדם לא יהודי שחי בשטח ישראל בין השנים 1948-1952 זכאי לקבל אזרחות ישראלית

4. **אזרחות מתוקף התאזרחות** – שר הפנים רשאי להעניק אזרחות ישראלית לכל אדם שאינו בן למשפחה יהודית, אם הוא עמד בכמה תנאים: הוא חי בישראל ומתחייב להמשיך לחיות בה, יודע עברית בסיסית, מצהיר אמונים למדינה ומוותר על אזרחות קודמת.

5. **אזרחות מכוח הענקה** – לשר הפנים יש סמכות להעניק אזרחות ישראלית לכאלה שאינם יהודים אבל מזדהים עם מדינת ישראל ופעלו למען מדינת ישראל כמו אנשי ספורט מצטיינים וכו'.

6. **אזרחות מכוח לידה ושיבה בארץ** – אדם לא יהודי שנולד בישראל ולא הייתה לו שום אזרחות זכאי לבקש אזרחות ישראלית אם הגיש את הבקשה בתקופה שבין יום הולדתו ה-18 לבין יום הולדתו ה-21 ואם היה תושב ישראל במשך 5 שנים רצופות לפני יום הגשת הבקשה לאזרחות.

מקרים שבהם אפשר לבטל אזרחות ישראלית : (לא חובה)

לצד הדרכים לקבלת אזרחות, החוק קובע מצבים של איבוד אזרחות.

א. **ויתור על אזרחות**

ב. **ביטול אזרחות** - שר הפנים רשאי לבטל אזרחות של אדם במקרים הבאים:

- אדם שיצא לארץ אויב ללא רשות
- אדם ששיקר על מנת קבל אזרחות ישראלית
- אדם שבגד במדינה

חובות האדם כאדם וחובות האדם כאזרח (לא חובה)

חובות כאדם - החובה הבסיסית של אדם כלפי אדם אחר היא **החובה המוסרית** להכיר בזכויות של האחר ולאפשר לו לממש את הזכויות הטבעיות שלו, ולהימנע מפגיעה בזכויות האחר ולנהוג בסובלנות.

חובות כאזרח - חובת האדם כלפי המדינה שבה הוא חי הן **חובות האדם כאזרח**. החובות שלו כאזרח הם לציית לחוק, לשלם מיסים כדי לאפשר למדינה להתנהל ולתת שירותים כמו בטחון ושירותים חיוניים אחרים וכן חובה להיות נאמן למדינה כדי שהמדינה תמשיך להתקיים.

אין קשר בין קיום החובות לבין מימוש הזכויות: אם אדם לא מילא את חובתו כאזרח, למשל, עבר על החוק, במקרה כזה הוא ייענש (לפי מה שנקבע בחוק) והמדינה לא תשלול ממנו את הזכויות הטבעיות (כמו הזכות לכבוד או הזכות להליך הוגן או יאסרו עליו להצביע בבחירות).

פרק 6: המיעוט הערבי במדינת ישראל -בוטל

פרק 7 : הבחירות לכנסת

במשטר דמוקרטי חייבות להתקיים בחירות . הבחירות הן דרך להגביל את השלטון כי רק דרך בחירות אפשר להחליף את השלטון. בעזרת הבחירות העם הוא זה ששולט , כי העם הוא זה שבוחר את הנציגים לשלטון (עקרון שלטון העם).

תנאים לקיום בחירות דמוקרטיות

קיימים 5 תנאים שחייבים להתקיים בכל בחירות דמוקרטיות : כלליות, חשאיות, מחזוריות, שווה, התמודדות חופשית.

כלליות :

כל אזרחי המדינה מגיל מסוים יכולים לבחור ולהיבחר לכנסת, לפי התנאים שנקבעו בחוק . בישראל אפשר לבחור לכנסת מגיל 18 ולהיבחר מגיל 21 .

חשאיות :

כל בוחר מצביע מאחורי פרגוד (מסך) כדי שאף אחד לא יידע במי בחר. בדרך הזה אף אחד לא יוכל ללחוץ על הבוחר כדי שישנה את הבחירה שלו.

מחזוריות :

הבחירות מתקיימות במרווח זמן ידוע וקבוע מראש לפי מה שנקבע בחוק. בישראל, החוק קבע שבחירות יתקיימו כל 4 שנים.

שווה :

לכל אחד יש קול אחד וכל קול שווה לקול של האחר. (קול אחד לכל אחד).

התמודדות חופשית :

בבחירות צריכה להתקיים תחרות הוגנת בין שני מועמדים לפחות או שתי מפלגות לפחות . לכל מועמד או מפלגה יש חופש ביטוי וחופש להתארגן כמפלגה.

שיטת הבחירות

שיטת הבחירות בארץ היא: ארצית, יחסית, ורשימתית

ארצית – עונה על השאלה – איך בוחרים

יחסית – עונה על השאלה – איך מחשבים

רשימתית – עונה על השאלה – במי בוחרים.

אביבה פאר, אזרחות לבגרות עולים, תשפ"א.

ארצית :

כל הארץ הוא איזור בחירה אחד . הבחירות בארץ מתקיימות באותו יום בכל הארץ

רשימתית :

לכנסת בוחרים ברשימה מועמדים של המפלגה. כל מפלגה קובעת לה איך היא תבחר את רשימת המועמדים שתייצג אותה בכנסת. יש מפלגות שבחרות את רשימת המועמדים בפריימריז (בחירות מקדימות) ויש מפלגות שוועדה היא זו שקובעת את השמות ברשימה.

וועדת הבחירות יכול לפסול רשימה של מפלגה מלהתמודד לכנסת אם במטרות שלה או המעשים שלה רואים:

1. שהיא שוללת את קיומה של מדינת ישראל כמדינה של העם היהודי
2. שהיא שוללת את האופי של המדינה כמדינה דמוקרטית
3. אם היא מסיתה לגזענות.

יחסית :

חלוקת המושבים בכנסת (חלוקת המנדטים) נעשה באופן יחסי למספר הקולות שזכתה כל רשימה. את החישוב (באחוזים) עושים לפי מספר המצביעים בבחירות או לפי מספר הקולות הכשרים בתנאים שהרשימה עברה את אחוז החסימה .

אחוז החסימה – בישראל נקבע אחוז חסימה של 3.25% שהם 4 מנדטים $= 3.25\% \times 120$, כדי שמפלגה תוכל לקבל ייצוג בכנסת היא צריכה לפחות את אחוז הקולות (3.25%) כדי שתוכל להיכנס לכנסת.

הממשל (המשטר) הפרלמנטרי והממשל (המשטר) הנשיאותי

ממשל, הכוונה היא למי יש את הסמכות לנהל את המדינה ולחוקק חוקים.

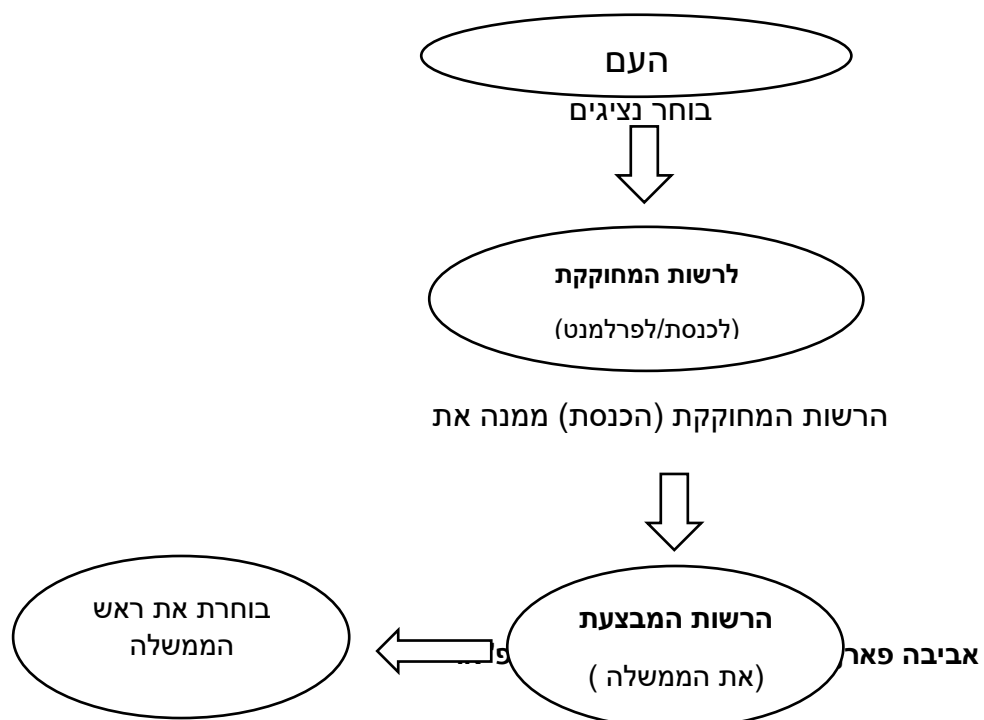
בזמן המודרני הדמוקרטיה היא דמוקרטיה ייצוגית (ולא דמוקרטיה ישירה). בדמוקרטיה ייצוגית האזרחים בוחרים את הנציגים שלהם לבית המחוקקים. כל מדינה דמוקרטית בוחרת את **שיטת הממשל** שמתאימה לה: ממשל פרלמנטרי, ממשל נשיאותי או ממשל מעורב. המשותף לכל השיטות הוא שהאזרחים בוחרים את הנציגים שלהם לבית המחוקקים.

יש מדינות כמו ארה"ב שבהן הדמוקרטיה הייצוגית באה לידי ביטוי בממשל נשיאותי (העם בוחר נשיא ובוחר נציגים לקונגרס/לבית הנבחרים)

ויש מדינות כמו אנגליה וישראל שבהן מתקיים ממשל פרלמנטרי (העם בוחר נציגים לפרלמנט/לבית הנבחרים) ויש מדינות דמוקרטיות שבהן מתקיים ממשל מעורב.

הממשל/משטר הפרלמנטרי

- ✓ היא שיטת הממשל הקיימת בישראל. ממשל פרלמנטרי הוא ממשל שבו העם (הריבון) בוחר את נציגיו לפרלמנט (לכנסת).
- ✓ הכנסת ממנה את הרשות המבצעת (את הממשלה)
- ✓ בראש הרשות המבצעת עומד ראש הממשלה.
- ✓ ראש הממשלה ממנה את השרים (בד"כ) מבין חברי הכנסת.
- ✓ הממשלה אחראית לפני הכנסת
- ✓ הממשלה זקוקה לאמון של חברי הפרלמנט כדי להתקיים. הכנסת יכולה להצביע אי אמון ולהפיל את הממשלה.
- ✓ בישראל, הנשיא מוגדר כראש המדינה. הוא נבחר על ידי הכנסת והתפקיד שלו בעיקר של טקסים.

הממשל/משטר הנשיאותי

בארה"ב שיטת הממשל היא נשיאותית .

✓ בממשל נשיאותי, **האזרחים מצביעים פעמיים:**

1. **לנשיא** – שעומד בראש הראשות המבצעת

2. **לרשות המחוקקת** – בוחר נציגים לקונגרס (לבית הנבחרים ולסנאט¹)

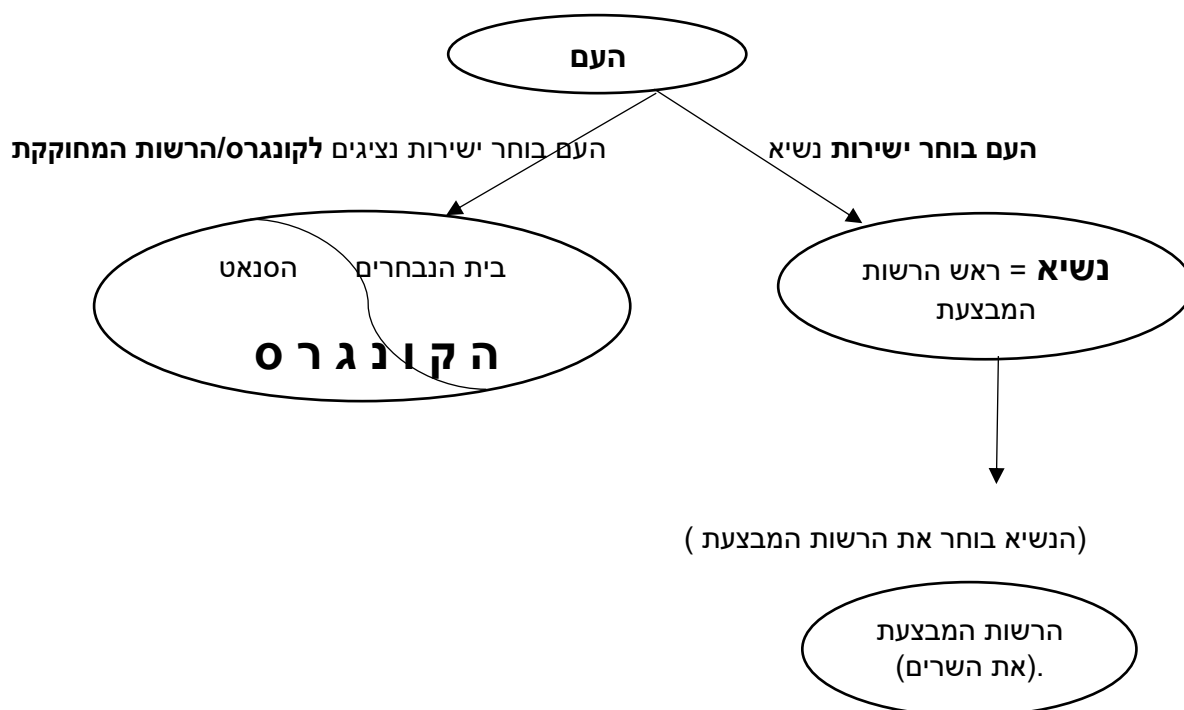
✓ הנשיא עומד בראש הראשות המבצעת

✓ הנשיא ממנה את השרים . אסור שהשרים יהיו מתוך חברי הקונגרס. הנשיא צריך לקבל אישור הסנאט למינוי השרים.

✓ השרים אחראים בפני הנשיא. הנשיא יכול לפטר כל אחד מהשרים לפי שיקול דעתו.

✓ גם הנשיא וגם הפרלמנט מקבלים את הכוח שלהם ישירות מהעם.

✓ הנשיא אינו יכול לפזר את בית הנבחרים. הפרלמנט לא יכול להדיח את הנשיא אלא אם הנשיא עבר עבירה פלילית. כדי להדיח את הנשיא צריך אישור גם של בית הנבחרים ולאחר מכן אישור של הסנאט.

^{1 1} הקונגרס הוא הרשות המחוקקת והוא מורכב משני בתים: מהסנאט ומבית הנבחרים. בבית הנבחרים יש נציגים של המדינות לפי גודל אוכלוסייתה, ובסנאט יש 2 נציגים לכל מדינה. גם לבית הנבחרים וגם לסנאט יש סמכות שווה לחוקק חוקים ברוב התחומים.

השוואה בין ממשל פרלמנטרי לממשל נשיאותי

התבחין/הקריטריון	ממשל פרלמנטרי	ממשל נשיאותי
מה בוחר העם	נציגים לפרלמנט / לכנסת האזרחים בוחרים נציגים לפרלמנט / לבית הנבחרים. הפרלמנט = הרשות המחוקקת	1. נשיא 2. נציגים לקונגרס האזרחים בוחרים נציגים לקונגרס הקונגרס הוא הרשות המחוקקת. לקונגרס יש שני בתים: הסנאט ובית הנבחרים
מי ממנה את הרשות המבצעת (הממשלה)	הפרלמנט (הכנסת) הממשלה כפופה לפרלמנט ואחראית בפני הפרלמנט. הממשלה צריכה את אמון רוב חברי הפרלמנט	הנשיא האזרחים במדינה בוחרים את הנשיא שהוא ראש הרשות המבצעת .
מי ממנה את השרים	ראש הממשלה	הנשיא
מה תפקיד הנשיא	בעיקר בטקסים	הוא ראש הרשות המבצעת ובוחר את השרים
הצבעת אי אמון	הפרלמנט יכול להצביע אי אמון בממשלה ולהביא לבחירות חדשות	הקונגרס אינו יכול להצביע אי אמון בנשיא ובממשלה שמינה

פרק 8: הרשות המחוקקת - הכנסת

הכנסת היא בית הנבחרים של המדינה והיא יושבת בירושלים. בכנסת יש 120 חברים שנבחרו בבחירות דמוקרטיות על ידי העם לייצג את העם לתקופה של 4 שנים. הכנסת כבית נבחרים מבטא את עקרון שלטון העם ואת עקרון הפלורליזם. התפקיד המרכזי של הכנסת **כרשות מחוקקת**, הוא **לחוקק חוקים** שקובעים את דרך ההתנהגות במדינה ואת סדרי השלטון במדינה. חוקי הכנסת מחייבים את כל תושבי המדינה ואת כל רשויות המדינה: המחוקקת, המבצעת, והשופטת. על פי עקרון שלטון החוק, כולם כפופים לחוק ושווים בפני החוק.

נשיאות הכנסת הוא הגוף שמנהל את כל הפעילות של הכנסת. נשיאות הכנסת כוללת את **יו"ר הכנסת ואת סגניו**. הם אלה שמנהלים את **דיוני הכנסת במליאת** הכנסת. הם אלה שקובעים מה פרק הזמן המותר לכל דובר הם **רשאים להוציא מאולם המליאה חבר כנסת שמפריע** לישיבה הם **קובעים את סדר היום** בישיבת הכנסת ועוד. יושב ראש הכנסת הוא גם ממלא מקום נשיא המדינה.

סיעות הכנסת:

הכנסת מורכבת ממספר רב של **סיעות** (נציגות של המפלגה שנכנסה לכנסת). חלק מהסיעות חברות בקואליציה וחלקן חברות האופוזיציה.

סיעות הקואליציה

- ✓ סיעות הקואליציה הן הסיעות שיש להם ייצוג בממשלה והן תומכות בממשלה
- ✓ הקואליציה היא **רוב חברי הכנסת** והיא מורכבת מסיעות של מפלגות שונות.
- ✓ את הקואליציה מקימים אחרי משא ומתן בין הסיעות. בסוף המשא ומתן חותמות הסיעות שירכיבו את הממשלה על הסכם קואליציוני.

סיעות האופוזיציה

- ✓ סיעות האופוזיציה הן סיעות שאינן משתתפות בממשלה והן מתנגדות למדיניות של הממשלה
- ✓ **מספר חברי האופוזיציה קטן** בדרך כלל ממספר חברי הקואליציה ו**ממחצית חברי הפרלמנט**.
- ✓ תפקידי האופוזיציה:
  - **לבקר את השלטון ולפקח עליו, והיא עושה זאת** דרך שאלות, הצעות לסדר היום הצבעת אי אמון ועוד.
  - **להשתתף בחקיקה ובוועדות הכנסת**.
- ✓ ראש האופוזיציה הוא חבר הכנסת מהסיעה הגדולה ביותר מסיעות האופוזיציה
- ✓ האופוזיציה מבטאת את הרעיון של **הגנה על זכויות מיעוט ושל שכנוע כדרך לקבל החלטות** בדרך דמוקרטית.
- ✓ האופוזיציה **שומרת על האינטרסים של הציבור שבחר בה**. היא מייצגת את העמדות והדעות של הסיעות שלא משתתפות בקואליציה.

אביבה פאר, אזרחות לבגרות עולים, תשפ"א.

הצבעת אי אמון

הממשלה קיימת כל עוד היא מקבלת את אמון הכנסת. אם לדעת הכנסת הממשלה אינה עושה את תפקידה כמו שהיא צריכה לעשות, הכנסת יכולה להצביע אי אמון בממשלה ולסיים את עבודתה של הממשלה. כדי שהצבעת אי האמון תתקבל צריך שיהיה רוב של 61 חברי כנסת שתומכים במועמד אחר לראשות הממשלה. את הצעה אי האמון מגישים חברי כנסת מהאופוזיציה. הצבעת אי אמון היא דרך של הכנסת לפקח על הממשלה.

שאלתה:

שאלה קצרה שמפנה חבר כנסת מהאופוזיציה לאחד מחברי הממשלה. חבר הכנסת מציג עובדות מסוימות ומבקש מהשר הממונה לדעת מה בכוונתו של השר לעשות בעניין. את השאלתה מגישים ליושב ראש הכנסת שבדק שהשאלתה מנוסחת כראוי. השר הממונה צריך לענות לשאלתה במליאה תוך 21 יום. באמצעות השאלתה, חברי האופוזיציה חושפים את מדיניות הממשלה ויוצרים דעת קהל. שאלתה היא דרך שלה אופוזיציה לבקר ולפקח על עבודת הממשלה.

הצעה לסדר היום:

חברי הכנסת יכולים לפנות ליושב ראש הכנסת בהצעה לקיים דיון במליאה על פעולות שונות של הממשלה.

משמעת סיעתית :

כל סיעה מחייבת את חברי הסיעה **להצביע בהתאם להחלטות של הסיעה שלהם**, גם אם חבר הסיעה לא מסכים לעמדה של הסיעה הוא חייב במשמעת סיעתית. המשמעת הסיעתית חשובה לתפקוד התקין של הממשלה **ועוזרת ליציבות השלטון. אם כל חבר בסיעת הקואליציה התומכת בממשלה יצביע בהתאם לשיקול הדעת האישי שלו, הממשלה עלולה ליפול לעתים קרובות**. רק במקרים יוצאי דופן הסיעה מאפשרת לחברי הסיעה להצביע באופן חופשי. זה קורה במקרה של נושאים לא משמעותיים או בנושאים של מצפון.

אם חבר הסיעה לא מסכים לקבל על עצמו משמעת סיעתית הוא יכול לפרוש מהסיעה ולהקים סיעה חדשה או להצטרף לסיעה אחרת.

מליאת הכנסת :

פעילות הכנסת מתבצעת במליאת הכנסת ובוועדות

מליאת הכנסת

מליאת הכנסת היא כינוס של כל חברי הכנסת באולם הישיבות של הכנסת כדי לדון בעניין מסוים. מליאת הכנסת מתכנסת באולם המליאה של הכנסת ובו מקבלים בכנסת את רוב ההחלטות. ההחלטות מתקבלות לפי עקרון הכרעת הרוב על ידי הצבעה של חברי הכנסת שנמצאים באותו זמן באולם המליאה. במליאה חברים כל 120 חברי הכנסת.

הנושאים העיקריים שמליאת הכנסת עוסקת בהם:

- חקיקה,
- בחירת בעלי תפקידים (נשיא המדינה ומבקר המדינה)
- מפקחת על עבודת הממשלה : דרך הצעה לסדר יום, הצעת אי אמון, שאילתות וכו'.
- באולם המליאה נערכים טקסים רשמיים ומתקיימים נאומים של אורחים מחו"ל.

תפקידי הכנסת:

לכנסת יש מספר תפקידים שקבועים בחוק:

1. **ייצוג האזרחים (אסיפת נציגים)** – הכנסת היא בית הנבחרים של מדינת ישראל. חברי הכנסת נבחרו על ידי האזרחים במדינה כדי לייצג אותם. **חברי הכנסת מייצגים את העמדות ואת הדעות של קבוצות שונות בחברה.** בתפקיד הזה של הכנסת לידי ביטוי עקרון הפלורליזם.
2. **כינון ממשלה** – הכנסת מכוננת (מייסדת) את הממשלה. אחרי שהורכבה הממשלה, הממשלה מתייצבת בפני הכנסת, מודיעה על המדיניות שלה, מי השרים בממשלה ובמבקשת את אמון הכנסת. **הממשלה קמה רק אחרי שהכנסת מצביעה אמון בממשלה.** הכנסת מוסמכת גם להצביע אי אמון בממשלה. כשהכנסת מאשרת את הממשלה היא מקבלת החלטה לפי עקרון הכרעת הרוב.
3. **חקיקה** – הכנסת היא גם הרשות המחוקקת של מדינת ישראל. תפקידה עיקרי של הכנסת הוא לחוקק חוקים.
4. **פיקוח וביקורת** – הכנסת מפקחת ומבקרת את הממשלה בשם העם (הריבון). לכנסת יש אמצעים שונים לפקח על הממשלה למשל: דרך עבודת **וועדות הכנסת**, **עבודת האופוזיציה**, הצבעת אי אמון, דרישת מידע, שאילתה, אישור חוק התקציב וכו'. (נדון בכך בהרחבה בפרק 11 פיקוח ובקורת על השלטון.)
5. **אסיפה מכוננת** – בהתאם לפסיקת בית המשפט הכנסת היא גם רשות מכוננת. חוץ מחקיקת חוקים רגילים, הכנסת מחוקקת את חוקי היסוד שיהיו בעתיד חלק מהחוקה של מדינת ישראל.

6. **מינוי בעלי תפקידים** – הכנסת כנציגת העם, בוחרת את נשיא המדינה ומבקר המדינה כך 7 שנים בהצבעה חשאית. לחברי הכנסת יש ייצוג גם בוועדה לבחירת שופטים. הכנסת יכולה להעביר מתפקידם את נשיא המדינה ואת מבקר המדינה.
7. **הסרת חסינות** – הכנסת יכולה להסיר של חברי כנסת .

כיצד באה לידי ביטוי עליונותה של הכנסת (איך הכנסת מבקרת ומפקחת על הממשלה) :

1. **הבעת אמון** - הממשלה פועלת כל עוד יש לה אמון של הכנסת . אם הכנסת מצביעה אי אמון בממשלה הממשלה מתפזרת. (מתפזרת)
2. **חוק תקציב** המדינה- הכנסת מאשרת לממשלה את התקציב שהממשלה מציעה. אם הכנסת לא מאשרת את התקציב שהממשלה מגישה לכנסת, הממשלה מתפזרת.
3. **פיקוח על חקיקה** – הממשלה זקוקה לאישור הכנסת על כל חקיקת משנה שהיא רוצה לחוקק
4. **דרישת מידע** – הכנסת רשאית לדרוש מהממשלה מידע על פעולותיה באמצעות וועדות הכנסת , באמצעות שאלות, הצעות לסדר יום ועוד.
5. **מבקר המדינה** – הכנסת בוחרת את מבקר המדינה שתפקידו לבקר גם את הממשלה . מבקר המדינה מוסר לכנסת את דוח הביקורת שהכין והכנסת דנה בדוחות האלה ומאשרת אותם

פרק 9: הרשות המבצעת – הממשלה

חוק יסוד: הממשלה קובע, כי **הממשלה היא הרשות המבצעת** של המדינה. הממשלה קמה מכוח האמון שהיא מקבלת מהכנסת והכנסת רשאית להחליף את הממשלה ברוב של 61 חברי כנסת (הצבעת אי אמון). בגלל שהרשות המבצעת פועלת בגלל אמון שקבלה מהכנסת, לרשות המבצעת יש **אחריות כלפי הכנסת**.

הרשות המבצעת **כוללת את ראש הממשלה ואת כל משרדי הממשלה**: החינוך האוצר התחבורה, הבריאות, המשטרה, הביטחון החוץ וכו' וגם את המנהלים, והפקידים הבכירים והפחות בכירים. הממשלה נבחרת מתוך הכנסת והכנסת מאשרת את הקמת הממשלה.

תפקידי הממשלה:

א. קביעת מדיניות וביצוע ההחלטות : (קבלת החלטות וביצוע ההחלטות שקבלה)

הממשלה כרשות מבצעת **קובעת מדיניות ומקבלת החלטות** שונות בעניינים שהיא אחראית עליהם, למשל, בענייני הפנים והחוץ, הבריאות, החינוך, בטחון פנים, הבריאות וכו'. הממשלה מבצעת את המדיניות שלה בהתאם לחוקים שחוקקה הכנסת.

ב. חקיקת משנה: (תקנות וצווים)

חוק שהכנסת חוקקה נקראה חקיקה ראשית והוא מנוסח בצורה כללית מאוד. לאחר שחוק נחקק בכנסת הוא מועבר לפעמים לשר שאחראי על ביצוע החוק כדי לקבוע **תקנות** כללים (הוראות) איך לבצע את החוק. התקנות שקובע השר שאחראי על הנושא נקראת **חקיקת משנה**.

חקיקת המשנה נעשית על ידי הרשות המבצעת: על ידי השרים או השלטון המקומי (העיריות).

חקיקת משנה הם : תקנות, צווים, וחוקי עזר עירוניים .

צווים - הם הוראות שנותנים פקידים בכירים של הרשות המבצעת למשל, צו גיוס שמוציא מפקד בכיר בצבא.

מטרת חקיקת המשנה לפרט את החוק הראשי ולקבוע הוראות איך לבצע את החוק שנחקק על ידי הכנסת. לחקיקת משנה אסור להיות מנוגדת לחקיקה ראשית. את חקיקת המשנה מעבירים **לאישור הוועדה** שמפקחת על אותו נושא. הוועדה בודקת תקנות המשנה

סוגי אחריות של הממשלה:

בגלל שהכנסת מאשרת את הממשלה, הממשלה מקבלת את אמון מהכנסת ולכן, הממשלה אחראית בפני הכנסת. במדינה דמוקרטית יש שני סוגי אחריות:

א. אחריות ממשלתית משותפת

ב. אחריות מיניסטריאלית.

אחריות ממשלתית משותפת:

הממשלה כולה אחראית כלפי הכנסת וכלפי הציבור לכל ההחלטות והפעולות שהממשלה מקבלת ומבצעת. כל שר בממשלה נושא באחריות על כל החלטות הממשלה גם להחלטות שהתנגד להן ונשאר בדעת מיעוט.

בגלל האחריות הממשלתית המשותפת, השר לא יכול להעביר ביקורת על החלטות הממשלה בציבור או להצביע נגדן בכנסת.

שר יכול להביע את דעתו לפני שהתקבלה החלטה. אחרי שההחלטה התקבלה היא מחייבת את כל השרים, כולל אלו שהתנגדו לה.

אחריות מיניסטריאלית:

לכל שר יש אחריות מול הכנסת והממשלה, על כל הנושאים שהשר אחראי להם בתחום המשרד שלו, לכל הפעולות של העובדים שלו, גם אם פעולות אלה נעשו בלי ידיעתו.

ולכן, כל שר חייב לדווח לכנסת על פעולות משרדו ולענות על שאלות והצעות לסדר יום הקשורות לתחום של משרדו וכן לתקן בעיות בתחום משרדו.

מתי הממשלה מסיימת את תפקידה:

- א. עם בחירת כנסת חדשה
- ב. אם הכנסת מתפזרת ונערכות בחירות חדשות
- ג. כאשר הכנסת מצביעה אי אמון בממשלה
- ד. אם לא התקבלה החלטה על חוק התקציב עד ה-31.3. של כל שנה. במקרה כזה הכנסת מתפזרת וייערכו בחירות חדשות תוך 3 חודשים.
- ה. אם ראש הממשלה מתפטר או נפטר
- ו. אם ראש הממשלה לא יכול למלא את תפקידו ברציפות
- ז. אם ראש הממשלה עובר עבירה שיש בה קלון ובשל כך כהונתו נפסקת

אביבה פאר, אזרחות לבגרות עולים, תשפ"א.

פרק 10: הרשות השופטת

הרשות השופטת היא רשות עצמאית שתפקידה לפתור סכסוכים בין אדם לחברו ובין אדם למדינה. בתי המשפט שופטים ומכריעים בסכסוכים **לפי החוק** שקבעה הרשות המחוקקת. מערכת בתי המשפט כוללת את מערכת בתי משפט: "השלום", "המחוזי", "העליון". **הרשות השופטת היא רשות עצמאית ולא תלויה ברשויות האחריות.** זה חלק בלתי נפרד מעקרון הפרדת רשויות ועקרון הגבלת השלטון.

סוגי משפט

קיימים מספר ענפי משפט וכל ענף/סוג משפט מסדיר מערכת יחסים אחרת. אנחנו מדברים כאן על משפט אזרחי ומשפט פלילי.

המשפט האזרחי :

קובע כללים/הוראות בין בני אדם (וחברות) בינם לבין עצמם, כיצד האנשים בחברה ינהגו בחיי היום יום למשל, הוראות שקשורות לחוזים, הוראות שקשורות לקניין (למשל, רכישת נכס), הוראות הקשורות לחוקי עבודה וכו'. **התובע במשפט אזרחי הוא אדם** או ארגון והנתבע הוא אדם או ארגון. במשפט אזרחי אין ענישה. המפסיד במשפט צריך יהיה לשלם כסף או לבצע הוראות אחרות שבית המשפט מבקש ממנו.

המשפט הפלילי :

קובע שהתנהגויות מסוימות הן בלתי חוקיות (למשל, גניבה, רצח, גזענות) ואדם שמפר את הכללים האלה עובר עבירה פלילית ועלול לעמוד לדין **ולהיענש בהתאם לעונש שנקבע בחוק**. במשפט הפלילי המדינה היא זו שתובעת לדין אזרח או ארגון בגלל שלדעת המדינה הם התנהגו בניגוד לחוק למשל, גניבה, הריגה, שוחד וכו'. **העונש במשפט פלילי יהיה מאסר או קנס**. היועץ המשפטי לממשלה, פרקליטות המדינה ופרקליטים במשטרה מגישים את התביעה בשם המדינה.

מבנה מערכת בתי המשפט:

הרשות השופטת מורכבת מ**בתי משפט (רגילים) ובתי דין**. לבתי משפט יש סמכות שפיטה (סמכות לשפוט) בעניינים פליליים ואזרחיים ולבתי הדין יש סמכות לשפוט בעניינים מסוימים ולגבי עניינים מסוימים (למשל, בית הדין הרבני שמוסמך לדון בנישואין וגירושין של יהודים או בית הדין הצבאי שמוסמך לדון חיילים בעייני צבא.)

בתי המשפט הרגילים:

בתי המשפט הרגילים הם בית **משפט השלום, המחוזי והעליון**. הם פועלים ב- 3 ערכאות (רמות). לכל ערכאה יש סמכות גדולה יותר מזו שמתחתיה. כל אדם זכאי לערער לערכאה יותר גבוהה, על פסק הדין שקבל. מבנה בתי המשפט הרגילים ב- 3 רמות והאפשרות לערער בא **להבטיח את הזכות של כל אדם להליך הוגן**.

בית משפט השלום

בית משפט השלום נמצא בכל עיר בינונית או גדולה. יש 30 בתי משפט שלום בארץ. בית משפט השלום הוא ערכאה (דרגה) ראשונה (נמוכה) בין בתי המשפט והוא דן גם בעניינים אזרחיים וגם בפליליים הסדר גודל נמוך יחסית. הדיונים הם בפני שופט אחד.

סמכויות של בית משפט השלום:

- 1) **בעניינים אזרחיים** - בית המשפט דן בתביעות אזרחיות בתביעות שסכום התביעה בהם הוא עד 2.5 מיליון ₪
- 2) **בעניינים פליליים** - בית המשפט השלום דן בעבירות שהעונש עליהן הוא עד 7 שנות מאסר. (למשל, איומים, תקיפה וכו')

על החלטות של בית המשפט השלום אפשר לערער לבית המשפט המחוזי.

בית משפט מחוזי

נמצא ב- 6 ערים בארץ והוא עוסק במשפטים אזרחיים בסכומים גדולים ובעבירות פליליות כבדות וגם בערעורים על החלטות של בית משפט שלום.

סמכויות של בית משפט המחוזי:

- 1) **בעניינים אזרחיים** - בית משפט המחוזי דן בתביעות אזרחיות של יותר מ- 2.5 מיליון ₪
- 2) **בעניינים פליליים** - בעבירות פליליות שהעונש עליהם הוא יותר מ- 7 שנים (כמו הריגה, שוד, רצח, וכו') ובכל עניין אחר שבית משפט שלום לא יכול לדון בו.
- 3) **סמכות ערעור על החלטות של בית משפט שלום**

הדיונים בבית משפט המחוזי הם בפני שופט אחד או 3 שופטים – תלוי בסוג הדיון.

על החלטות של בית המשפט המחוזי אפשר לערער לבית המשפט העליון.

בית המשפט העליון :

יש רק בית משפט עליון אחד והוא נמצא בירושלים. בית המשפט העליון עומד בראש מערכת המשפט והפסיקות שלו מחייבות את בתי המשפט שלום ומחוזי.

בית משפט העליון פועל בשני תחומים:

- ✓ הוא בית משפט עליון לערעורים
- ✓ הוא בית משפט גבוה לצדק. (בג"ץ)

בית משפט עליון כבית משפט עליון לערעורים:

בסמכות בית המשפט העליון לערעורים לדון בערעורים על החלטות שנתן בית משפט מחוזי (כערכאה ראשון, או כערכאה שניה בערעורים על החלטות של בית משפט שלום). בדיונים בבית המשפט העליון יושבים 3 שופטים או יותר – תלוי בנושא שבו הם דנים.

בית משפט עליון כבית משפט גבוה לצדק – בג"ץ

סמכויות בג"ץ :

א. בית משפט העליון יושב כבית דין גבוה לצדק כאשר יש צורך לדון בעניינים שהוא רואה צורך לתת להם "סעד למען הצדק".

בית משפט העליון כבג"ץ מאפשר לכל אדם/ארגון לעתור (לפנות אליו בבקשה) בקשר להחלטות של רשויות המדינה או גופים ציבוריים אשר לדעתו גורמות לו עוול (חוסר צדק) או פוגעות בזכויות שלו. (למשל, במקרה של אפליה כלפיו, או כשהמדינה מקבלת החלטה בלי שהיה חוק שאפשר לה לקבל את ההחלטה).

ב. לבג"ץ יש סמכות לדון בעניינים שהם לא בסמכות של בית משפט אחר.

בג"ץ הוא ערכאה ראשונה ואחרונה בתביעות של אזרח כנגד המדינה כלומר אי אפשר להגיש ערעור על החלטות של בג"ץ.

בסמכות בג"ץ להוציא צווים - בג"ץ פועל רק באמצעות צווים שבהם הוא יכול לבטל החלטות או פעולות של המדינה

(רשויות המדינה – הכוונה לכל משרדי הממשלה, לעיריות, ולגופים ששייכים למדינה כמו הצבא, הרבנות הראשית, חברת חשמל, אוניברסיטאות וכו')

אביבה פאר, אזרחות לבגרות עולים, תשפ"א.

פרק 11: פיקוח וביקורת על השלטון

במדינות דמוקרטיות החוקה משמשת אמצעי להגביל את השלטון. אבל גם במדינות כמו ישראל שבהן אין חוקה כתובה קיימים עקרונות וכללים מסוימים שהמטרה שלהם היא להגביל את השלטון.

קיימים שני מנגנוני פיקוח וביקורת :

- ✓ מנגנוני פיקוח וביקורת פורמליים/מוסדיים
- ✓ ומנגנוני פיקוח וביקורת לא פורמליים/חוץ מוסדיים. – לא חובה

א. מנגנוני פיקוח וביקורת פורמליים/מוסדיים:

מנגנוני פיקוח וביקורת פורמליים זו ביקורת שמעבירים על השלטון, מוסדות רשמיים של המדינה (שכולם חלק מהשלטון). המוסדות הרשמיים של המדינה שחייבים להעביר ביקורת על השלטון הם :

○ הפרלמנט (הכנסת),

○ מבקר המדינה, (ונציב תלונות הציבור)

○ מערכת בתי המשפט

הגופים האלה נקראים מנגנוני פיקוח וביקורת פורמליים כי יש חוק שמחייב את המוסדות האלה (הגופים האלה) להעביר ביקורת על השלטון.

מטרת הביקורת היא להגביל את השלטון ולפקח עליו.

הגופים האלה מפרסמים לציבור דוחות ומסמכים אחרים שמספרים לציבור על פעולות של השלטון.

1. מבקר המדינה:

הכנסת בוחרת את מבקר המדינה בבחירות חשאיות כל 7 שנים. צריך רוב בכנסת של 61 חברי כנסת כדי שהוא ייבחר. את השכר של המבקר ואת התקציב של המבקר קובעת ועדת הכספים של הכנסת (הכנסת קובעת ולא הממשלה כדי לשמור על אי התלות (האובייקטיביות והעצמאות) של המבקר.

מבקר המדינה מפרסם כל שנה את "דו"ח מבקר המדינה" אותו הוא מגיש ליושב ראש הכנסת ולוועדת הכנסת לענייני ביקורת המדינה.

המבקר מגיש גם את הדו"ח לגופים שאותם הוא בדק כדי שיתנו את התגובה שלהם ויוכלו לתקן את הליקויים שהמבקר מצא.

אביבה פאר, אזרחות לבגרות עולים, תשפ"א.

מיהם הגופים שמבקר המדינה מפקח עליהם:

מבקר המדינה מפקח ומבקר את כל הגופים ששייכים למדינה או כאלה שמקבלים תקציב (כסף) מהמדינה – זה אומר, את כל משרדי הממשלה, וכל גוף ששייך למדינה כמו עיריות, ביטוח לאומי הצבא, האוניברסיטאות, קופות חולים, דואר ישראל, חברת חשמל וכו'. (כל מי ששייך לרשות המבצעת/לממשלה)

מה בודק המבקר:

חוקיות – המבקר בודק שהגופים פועלים לפי החוק.

חסכון ויעילות – עד כמה הגופים המבוקרים פועלים ביעילות ובחסכון כדי למנוע בזבז של כספי ציבור.

טוהר המידות – המבקר מצביע על ליקויים מבחינת טוהר המידות (ניגוד עניינים או מעשה לא ישר או לא מוסרי), לדוגמא, שהפקידים בגוף המבוקר לא לקחו שוחד, או גנבו רכוש שהם אחראים עליו או לא ניצלו את המעמד שלהם כדי לקבל החלטות לטובת אנשים מסוימים שקרובים אליהם.

שמירה על זכויות אדם – מבקר המדינה הוא גם **נציב תלונות הציבור**. בתפקיד שלו כנציב תלונות הציבור הוא בודק מקרים שבהם השלטון פגע בזכויות אדם, למשל, פגע בכבוד או בפרטיות או בשם הטוב, או בזכות לקניין, שלא הייתה אפליה בין האזרחים ועוד.

נציב תלונות הציבור מפרסם פעם בשנה דו"ח שנתי על התלונות שהוא בדק.

איך מבקר המדינה מפקח על השלטון:

מבקר המדינה בודק שכל מי שקשור לממשלה פעל בצורה חוקית, שפעל בצורה ישרה, ושמינו אנשים מקצועיים לתפקיד ציבוריים. (ולא בגלל הקשרים שלהם)

כיצד שומרים על אי תלות (אובייקטיביות) של מבקר המדינה:

כדי שגופים שמבקר המדינה בודק לא יפעילו עליו לחצים נקבעו מספר כללים כדי להבטיח את אי התלות של מבקר המדינה:

1. **אחריות בפני הכנסת בלבד** – מבקר המדינה אחראי בפני הכנסת ולא אחראי בפני הממשלה.
2. **משכורת המבקר ותקציב משרד** מבקר המדינה – נקבעים על ידי ועדת הכספים של הכנסת.
3. **בחירת המבקר** – נבחר בבחירות חשאיות על ידי הכנסת. זה מבטיח שהבחירה שלו תהיה מקצועית ולא בגלל שיקולים/עניינים פוליטיים.
4. **סיום עבודתו של מבקר המדינה** – מסתיימת בסוף התקופה אחרי 7 שנים או אם התפטר או נפטר לפני כן. כדי לפטר את מבקר המדינה צריך רוב בכנסת של שני שלישים לפחות מחברי

אביבה פאר, אזרחות לבגרות עולים, תשפ"א.

הכנסת. (80 חברי כנסת לפחות). המטרה היא שלא יופעל עליו לחץ כשהוא כותב את דוח הביקורת לכן תהליך הפיטורין שלו הוא קשה.

2. הפרלמנט (הכנסת):

כנציגת העם, לכנסת תפקיד חשוב בפיקוח וביקורת על הרשות המבצעת והכנסת עושה זאת במספר כלים (ראו בסיכום פרק רשות מחוקקת).

הדרכים שבהן הכנסת מפקחת על הממשלה הם :

- א. **באמצעות חקיקה** – הרשות המבצעת חייבת לפעול אך ורק על פי החוקים שמחוקקת הכנסת.
- ב. **תקציב** – הכנסת מאשרת לממשלה את התקציב ההוצאות של כל משרדי הממשלה לשנה הקרובה. רק אם התקציב אושר הממשלה יכולה לפעול. אם הכנסת לא אישרה לממשלה את התקציב עד ה- 31.3 של כל שנה הממשלה מתפזרת.
- ג. **הצבעת אי אמון** – הממשלה זקוקה לאמון הכנסת כדי לתפקד. הכנסת יכולה להצביע אי אמון בממשלה ובכך יכולה הכנסת להפיל את הממשלה.
- ד. **האופוזיציה** – הם אותם חברי הכנסת שאינם חלק מהממשלה ולרוב אינם תומכים בפעולות הממשלה. הם מבקרים את הממשלה מעוררים דיון ציבורי ומודעות על התנהלות הממשלה.

ה. **דרישת מידע** – הכנסת יכולה לדרוש מהממשלה מידע על פעולותיה. למשל, דרך:

(1) **שאלתה** – שאלה שמפנה חבר כנסת מהאופוזיציה לממשלה. באמצעות השאלתה חושפת האופוזיציה את מדיניות הממשלה ובכך יוצרת האופוזיציה דעת קהל.

(2) **וועדות הכנסת** – ועדות הכנסת מוסמכות לזמן שרים ופקידים אחרים לדיונים בוועדה על מנת ששיבו על שאלות שנוגעות לעבודתם ולקבל מהם מידע. ועדות מסוימות מוסמכות לאשר או לא לאשר את תקציב המדינה. חקיקת משנה שמבוצעת על ידי הממשלה מחייבת אישור של הוועדה הרלוונטית שעוסקת בנושא.

(3) **ועדת חקירה פרלמנטרית:**

ועדת חקירה פרלמנטרית היא אחת הדרכים של הכנסת לקבל מידע על פעולות הממשלה. לפי חוק יסוד: הכנסת, לכנסת יש סמכות להקים ועדת חקירה פרלמנטרית שתעסוק בנושא שהכנסת חושבת שיש לו חשיבות מיוחדת. הכנסת יכולה גם למנות את אחת מהוועדות של הכנסת להיות ועדת חקירה פרלמנטרית. דוגמאות לוועדות חקירה שהתמנו בעבר: ועדת חקירה פרלמנטרית בנושא תאונות הדרכים, ועדת חקירה פרלמנטרית בנושא האלימות בספורט בישראל ועוד. יש כאלה שאומרים שוועדת חקירה פרלמנטרית לא יכולה להיות אובייקטיבית כי היא גוף פוליטי שמורכב מסיעות הכנסת.

אביבה פאר, אזרחות לבגרות עולים, תשפ"א.

3. מערכת בתי המשפט:

אחד התפקידים של הרשות השופטת במשטר דמוקרטי הוא לשמור שכל רשויות השלטון יפעלו בהתאם לחוק. הרשות השופטת כוללת גם את בית הדין הגבוה לצדק (בג"ץ). תפקידו של בג"ץ הוא לפקח על השלטון ולהגן על זכויות אדם מול פעולות של רשויות המדינה, לבדוק האם רשויות השלטון פועלות על פי החוק, או שהן מנצלות את כוחן לרעה ופוגעות בזכויות הפרט. אם רשויות השלטון לא פעלו נכון, בג"ץ יכול להוציא צו שאומר לרשויות השלטון איך הם צריכים לפעול. בג"ץ יכול לפסול חוק של הכנסת אם החוק פוגע בזכויות אדם.

ב. מנגנוני פיקוח וביקורת בלתי פורמאליים/בלתי מוסדיים -

(לא חובה)

מנגנוני פיקוח וביקורת בלתי פורמאליים זו ביקורת שמקיימים גופים, ארגונים או פרטיים מיוזמתם, מבלי שיש חוק שמחייב אותם לעשות זאת. מטרת הביקורת היא לפקח על השלטון ולהגביל אותו והם עושים זאת באמצעות הבעת ביקורת פוליטית וחברתית על השלטון. הביקורת מתבצעת באמצעות הפגנות, עצומות, יצירות אמנות (קולנוע, טלוויזיה, תיאטרון, ספרות, אמנות פלסטית, שירה) הופעה וקטיבה באמצעי התקשורת וברשתות החברתיות.

1. כלי התקשורת - התקשורת (הרדיו, טלוויזיה אינטרנט עיתונות וכו') היא "כלב השמירה של הדמוקרטיה" ותפקידם:

- א. לבקר מיוזמתם את השלטון – חלק מאמצעי פיקוח לא פורמאליים
- ב. לפרסם לציבור מידע על הפעולות של רשויות השלטון.
- ג. לחשוף שחיתויות,
- ד. לפרש ולהעריך את מדיניות השלטון - באמצעות פרשנויות והערות התקשורת עוזרת לציבור לגבש עמדה כלפי פעילות השלטון וליישם אותה בבחירות ובהפגנות.

2. אומנות – אזרחים מבקרים את השלטון באמצעות אומנות כמו שירה, תאטרון, קולנוע, ציור, פיסול וכו'. האמנים מביעים ביקורת על התנהלות הממשלה בנושאים חברתיים, כלכליים, מדיניים וכו'. המטרה היא להשפיע על האזרחים ועל דעת הקהל כדי לשנות את מדיניות השלטון. דוגמאות: התוכנית ארץ נהדרת, גב אומה מוזיקה: שירי מחאה שנכתבו על ידי אביב גפן, עמיר בניון, שלום חנוך, הדג נחש ועוד. קולנוע ותיאטרון: סלח פה זה ארץ ישראל, קזבלן, ועוד.

3. דעת קהל - ציבור האזרחים במדינה מביע את דעתו על תפקוד השלטון (ובכך הוא גורם לאחרים להביע את דעתם) והוא עושה זאת באמצעות:

אביבה פאר, אזרחות לבגרות עולים, תשפ"א.

מחאות , הפגנות, שביתות מכתבים , הופעות בתקשורת, סטיקרים שביתות, **עצומות**, **ברשתות החברתיות** וכו'. מטרת הפעילות היא להפעיל לחץ על השלטון כדי שישנה את מדיניותו. השלטון נשען על תמיכת הציבור ולכן השלטון יקשיב לביקורת משמעותית ועקבית.

מה יכול לעשות אזרח שרוצה להשפיע על החיים במדינה

1. להצטרף למפלגה פוליטית
2. לכתוב מכתב לעיתון
3. לעתור לבג"ץ (לחייב את המדינה לפעול אחרת)
4. להשתתף בבחירות
5. להשתתף בהפגנות
6. לכתוב מכתב לחבר כנסת ולנסות להשפיע עליו לעשות פעולות כדי לתקן את המצב (לחוקק חוק למשל)
7. לחתום על עצומה
8. לכתוב שיר או ספר או מאמר ולפרסם אותו.

דוגמא לשאלון בחינת בגרות - אזרחות לעולים חדשים

שאלון 034284 - 2 יחידות לימוד

השאלות

פרק ראשון (64 נק')

ענה על שתי מהשאלות 1-3 (לכל שאלה- 32 נקודות)

1. מדינת ישראל- מדינה יהודית ודמוקרטית

- א. הסבר שלושה נימוקים מהכרזת העצמאות, המבססים את זכותו של העם היהודי על ארץ ישראל.
- ב. ציין שני גורמים שכותבי הכרזת העצמאות פונים אליהם, והסבר את התוכן של פניה אחת.
- ג. מה הייתה המטרה של הסדר הסטטוס קוו? ציין שני נושאים שבמחלוקת, שהסדר הסטטוס קוו עוסק בהם.

2. הרשות המחוקקת

- א. אחד התפקידים של הכנסת הוא להיות אספת נציגים (רשות מייצגת). הסבר תפקיד זה.
- ב. על פי החוק לכנסת יש עליונות (מעמד גבוה יותר) על הממשלה.
- הבא שתי דוגמאות לעליונות של הכנסת על הממשלה.
- ג. שיטת הבחירות לכנסת היא ארצית, יחסית ורשימתית. הסבר שיטה זו.

3. עקרונות הדמוקרטיה

- א. הצג את עקרון הכרעת הרוב.
- ב. הצג שני מאפיינים של הממשל הנשיאותי.
- ג. קרא את הקטע וענה על שתי השאלות שאחריו:
בארצות הברית מתקיימות בחירות לנשיאות. מערכת (תהליך) הבחירות מתחילה בפריימריז (בחירות מוקדמות), שבהן כל מפלגה, גם הדמוקרטית וגם הרפובליקנית, בוחרת נציג לנשיאות. במהלך הבחירות המועמדים מכל מפלגה עוברים ממדינה למדינה ומציגים את הרעיונות שלהם על אופן/דרך ניהול המדינה. ובסופן של בחירות אלו נבחר בכל מפלגה המועמד שזכה ברוב קולות של הבוחרים הרשומים. שני המועמדים שזכו, כל אחד במפלגה שלו, ייצגו את המפלגות שלהם בבחירות לנשיאות.
- הצג את עקרון שלטון העם.
- הסבר כיצד עקרון שלטון העם בא לידי ביטוי באירוע.

אביבה פאר, אזרחות לבגרות עולים, תשפ"א.

פרק שני (36 נקודות)

ענה בקיצור על שלוש מן השאלות 4-8 (לכל שאלה- 12 נקודות)

4. הסבר שני עניינים שבהם עוסק בית משפט השלום.
5. ציין שני תחומים שאותם בודק מבקר המדינה בגוף מסוים כאשר הוא עורך בו ביקורת.
6. הסבר את שני המושגים:
 - עקרון שלטון החוק
 - חוק שעות עבודה ומנוחה
7. הסבר מהי הזכות לחופש הביטוי.
8. הסבר מהי אחריות מיניסטריאלית.

מהצמחה